

Hadis Usulünün Manzum Kaynakları¹

Fehmi Çiçek

0000-0002-0482-3675

Doktor Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Asst. Prof. Dr. Karabuk University, Faculty of Theology, Department of Hadith

ror.org/04wy7gp54

fehmicicek58@yahoo.com

Öz

Tarih boyunca Müslümanlar, şiir ve edebiyatı günlük hayatın konuşma dilinde kullanmakla kalmayıp hukuktan eğitime, siyasetten ekonomiye, tıptan astronomiye kadar hayatın birçok alanında kullanmanın da ötesinde, tefsir, fıkıh, hadis, siyer, gramer, gibi ilimlerin metodolojilerini (usullerini), bin beyitlik Elfiye'lerle yazmışlardır. Usûl-ü Hadis ilminin esasları Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde doğmuş, gelişmiş, dördüncü asırda Râmhürmüzî'nin "el-Muhaddisü'l-fâsıl" adlı kitabıyla ayrı bir ilim dalına intikal etmiştir. Hâkim en-Nîsâbü'rî, Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü's-Salâh ile iyice gelişmiş, yedinci asrın ortalarında İbn Ferah el-İşbîlî'nin "Garâmî Sahîh" adlı manzûmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Hadis Usûlü, artık manzûm olarak yazılmaya başlanmış, sonra kısa, orta ve uzun sayıda beyti olan birçok manzûmeler yazılmıştır. Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî, Kemalüddin eş-Şümunnî, İbn Zekrî et-Tilimsânî, Râdiyyüddin el-Gazzî ve İbn Fettûh el-Beykûnî gibi âlimlerin manzûmeleri; Şihabüddin el-Hüveyyî, Zeynüddin el-İrâkî, Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî ve Celalüddin es-Süyûtî gibi âlimlerin Elfiye'leri, Hadis Usûlü'nde yazılan belli başlı manzûm eserler arasında yer almıştır. 2020 yılında FSM Vakıf Üniversitesinde tamamladığımız "Hadis Usûlü Literatüründe Manzûm Eserler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması" adlı doktora tezimiz, Arapça yazılan Hadis Usûlü eserlerini doktora seviyesinde inceleyen bir tez olması yönüyle ülkemizde bir ilktir. Bu makalemiz mevzubahis doktora tezinin kısa bir özeti mahiyetindeir. Cumhuriyet döneminde yapılan hadis usulü çalışmalarını incelediğimizde -maalesef- Hadis Usulünü Türkçe Manzûme ile kaleme alan bir esere rastlanmamıştır. Buradan hareketle, zengin kafiye yapısı, 7+7=14'lü hece ölçüsü, çekici üslubu ve akademik muhtevasıyla "el-Manzûmetü'l-Fehmiyye" adlı 80 beyitlik Türkçe Manzum Hadis Usulü çalışmamız yine alanında bir "ilk"tir. Bu çalışmamızın, lisans ve lisansüstü seviyede Hadis Usulünü daha kolay ve çekici bir yolla tedris edilmesine katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Hadis Usulü, Hadis Edebiyatı, Manzumeler, Kaynaklar.

المنظومات الشعرية في علم مصطلح الحديث

ملخص البحث

استخدم المسلمون الذين بنوا الحضارة الإسلامية التي دامت أربعة عشر قرناً النظم والشعر والأدب ليس فقط في اللغة المنطوقة للحياة اليومية، ولكن أيضاً في العديد من مجالات الحياة، من الاقتصاد إلى القانون، ومن السياسة إلى التعليم، ومن علم الفلك إلى الطب. وعلى عكس المجتمعات الأخرى، فقد نظموا أصول العلوم مثل التفسير والحديث والفقه والسيرة. في أشعار تتألف من ألف بيت. وفي هذه الورقة فإننا نهدف إلى دراسة المنظومات الشعرية في أصول الحديث. من المعلوم أن

¹ Bu makale, müellifin 2020 yılında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde tamamladığı "Hadis Usulü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usulü Çalışması" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

مبادئ علم أصول الحديث ولدت في عهد النبي صلى الله عليه وسلم، وتطورت في القرون الثلاثة الأولى، ثم أصبحت علماً مستقلاً في القرن الرابع مع كتاب الرامهرمزي "المحدث الفاضل". وقد تطورت بشكل مهم أيضاً مع الحاكم النيسابوري والخطيب البغدادي وابن الصلاح، واكتسبت بعداً مختلفاً مع قصيدة "غرامي صحيح" لابن فرح الإشبيلي في منتصف القرن السابع، حيث بدأ العلماء بتأليف منظومات شعرية في أصول الحديث، حيث كتبت العديد من المنظومات ذات الأبيات القصيرة والمتوسطة والطويلة. أصبحت منظومات العلماء مثل مجد الدين الفيروزآبادي، وكمال الدين الشمني، وابن زكري التلمساني، ورضي الدين الغزي، وابن فتوح البيهقي؛ وألغيات شهاب الدين الحويي وزين الدين العراقي وعبد الرحمن البرسنشي وجلال الدين السيوطي من أهم المنظومات المكتوبة في علم مصطلح الحديث. إن أطروحتنا للدكتوراه بعنوان "المنظومات في علم مصطلح الحديث وتأليف منظومة باللغة التركية في مصطلح الحديث" التي أكملناها في جامعة السلطان محمد الفاتح عام 2020 تعد الأولى من نوعها في تركيا من ناحيتين، الأولى: إنها أطروحة تبحث في المنظومات الشعرية في مصطلح الحديث المكتوبة باللغة العربية على مستوى الدكتوراه والثاني: تقديم منظومة شعرية باللغة التركية تشكلت من ثمانين بيتاً تلخص علوم الحديث، وهي هي أول منظومة كتبت بالتركية في مصطلح الحديث عبر تاريخ الجمهورية التركية، حيث أنه لم يتم العثور على أي منظومة كتبت في مصطلح الحديث باللغة التركية، وبناءً على ذلك، فإن نظم شعر باللغة التركية في مصطلح الحديث مكونة من 80 بيتاً بنيتها القافية الغنية، على الوزن الهجائي 7+7=14، وأسلوب جذاب ومحتوى أكاديمي، تعد مرة الأولى في مجالها. ومن المؤمل أن تساهم هذه الدراسة في تدريس مصطلح الحديث بطريقة أسهل وأكثر جاذبية في المرحلتين الجامعية والدراسات العليا. إن هذه المقالة هي ملخص موجز للدراسة المعنية

الكلمات المفتاحية: الحديث، مصطلح الحديث، الأدب الحديثي، المنظومة، المصادر.

Study On the Poetry Sources of The Hadith Methodology

Abstract

Muslims, who built the fourteen-century-old Islamic Civilization, used poetry and literature not only in the spoken language of daily life, but also in many areas of life, from economy to law, from politics to education, from astronomy to medicine. Unlike other societies, they wrote the methodologies (Usul) of sciences such as tafsir, hadith, fiqh, grammar and sirah, in Alfiya of a thousand couplets. The basic principles of the methodology of Hadith was born in the period of the Prophet (pbuh) and his companions, developed in the first three centuries, and became an independent discipline in the fourth century with Ramhurmudhi's work "*Al-Muhaddisü'l-Fasil*", then methodology of Hadith began to be written in Mandhumah (poetic work), and then many poetic works with short, medium and long couplets were written. The middle long poems of scholars such as Majdudden al-Fairuzabadi, Kamaludden Ash-Shumunni, Ibn Zakri At- Tilimsani, Radhiyudden Al-Gazzi, Ibn Fattuuh Al-Baiquuni and the poems with thousand couplets of Shihaabudden Al-Huvaiyi, Zainudden Al-Iraqi, Mohammad b. Abdurrahman Al-Barshansi, Jalaludden As-Süyuti were among the major poetic works written in the methodology of Hadith. Our doctoral thesis titled "*Poetry Sources in the Literature of the Methodology of Hadith and A Turkish Poetry Work in the Methodology of Hadith*", which we completed at FSM Foundation University in 2020, is a first in our country from the perspective that examines the methodology of Hadith written in Arabic at the doctoral level. This article is a summary of the study in question. In addition, among the Hadith methodology works in the republican period, there is neither an academic nor an ordinary Turkish poetic work in the methodology of Hadith. For this reason, our Turkish poetic work in the methodology of Hadith

called "*Al-Mandhumah Al-Fahmiyyah*" consisting of 80 couplets, with its 7+7=14 syllable structure, rich rhymes, academic content and attractive style, is again a "first" in its field. It is hoped that this study will contribute to learning and teaching the Hadith methodology in an easier and more attractive way at the undergraduate and graduate levels.

Keywords: Hadith, Methodology of Hadith, Literature of Hadith, Mandhumah, Sources.

Atıf Bilgisi/Citation

Çiçek, Fehmi. "Hadis Usulünün Manzum Kaynakları". *BALAGH - Journal of Islamic and Humanities Studies* 5/1 (Haziran 2025), 81-114.

GİRİŞ

Hadis usûlü'nün köklerini Hz. Peygamber'in hayatta olduğu "Asr-ı Saadet"e kadar dayandırmak mümkündür. **"Fasık biri size bir haber getirdiği zaman, onu araştırın"**² ayeti gereğince, sahabe, tâbiin, etbâü't-tâbiin ve daha sonraki dönemlerde gelen Müslümanlar, dünya işleri ile ilgili sıradan bir haber konusunda bile, fâsık (sika olmayan)³ bir kimsenin rivayetiyle amel etmemeye özen göstermişlerdir. Hz. Peygamberden nakledilen rivayetlerin doğruluk derecesi ile alakalı konularda çok daha fazla titiz davranmışlardır.⁴ Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Kim, benim üzerime, kasten, bir yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine girsin*"⁵ ağır tehdidi ve onun bir sözünü olduğu gibi (hiçbir ilave ve çıkarma yapmadan) bir başkasına nakleden kimsenin Allah yüzünü güldürsün mealindeki müjdeli hadis,⁶ haber rivayetinde iki büyük prensip olarak yerleşmiştir.

Sahabe döneminden sonra fitneler ortaya çıkınca, herhangi bir kimse Hz. Peygamber'den bir haber rivayet ettiği zaman, muhaddisler onlara **"Bize, bu haberi aldığınız kimselerin isimlerini söyleyin"**⁷ diye sorgulamaya başladılar. Raviler, eğer sünnete bağlı (sika) ravilerse, haberi kabul ettiler. Eğer değil ise, haberi reddettiler.⁸

² Hüccurât: 6.

³ İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Nureddin İtr (Dimaşk: Matbaatu's-sabah, 1421/2001), 58; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ rasûlillah*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.), 1/15, "Mukaddime" 5

⁴ Fatma Akbulut, *Hadis ilminin gelişimi açısından Veda Hutbesi'nde yer alan "Rubbe mübellağ" rivayetinin tahrir, tahkik ve değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İlahiyat Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, 2012, s. 2.

⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Dimaşk: Daru İbn Kesir, 1414/1993), 1/52, "İlim" 38 (No.108). Bu hadis İbn Hacer'e göre Mütevatir derecesine ulaşmıştır.

⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Müsned* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1980), 240; İbn Hibban, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed, *es-Sahîh*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998), 1/268 (No. 66); Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1998), 4/331, "İlim" 7 (No. 2657). Hadis in derecesi Tirmizî'ye göre Hasen - Sahih'tir. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Davud b. Cârûd et-Tayalisi, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî (Mısır: Daru Hecr, 1419/1999), 1/505 (No. 618)

⁷ Müslim, *Sahih*, 1/15 "Mukaddime" 5. Ayrıca bkz. Arif Ulu, "ÖNCELERİ İSNADDAN SORMAZLARDI' RİVÂYETİNİN SENEDİ ÜZERİNE BİR İNCELEME". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Aralık 2011), 19-46.

⁸ Müslim, *Sahih*, 1/15 "Mukaddime" 5.

Tercümânü'l-Kur'an İbn Abbas (r.a.), fitne döneminin öncesi ve sonrası haber rivayeti konusunda bize çok önemli bilgiler vermektedir: “Biz, bir adamın “Rasulullah şöyle dedi” dediğini duyunca, gözlerimizi ve kulaklarımızı o habere kilitlerdik. Ancak insanlar birtakım fitnelerle karşı karşıya kalınca (haram ve helallere dikkat etmeyince), insanlardan sadece bildiğimiz (emin olduğumuz) şeyleri aldık (Bilmediğimiz şeyleri almadık)”⁹. Cabir b. Abdullah’ın (r.a.), Hz. Peygamber’den duymadığı bir hadisi rivayet eden başka bir sahabe’nin uzak bir memlekette olduğunu duyunca, bir deve satın alıp bir ay gece gündüz yolculuk yaparak o sahabeye ulaşım hadisi kaynağından alması,¹⁰ Ebu Eyyüb el-Ensâri’nin yine bir hadis için Medine’den Mısır’a yolculuk yapması gibi haberler, bu konuda meşhur rivayetler arasındadır.¹¹

Tâbiîn dönemi uleması da Hz. Peygamber’den haber rivayeti konusunda çok titiz davrandılar. Ebü'l-Âliye’nin (ö. 90/709)¹² bu konudaki sözleri çok anlamlıdır: “Biz, sahabe’nin hadis rivayet ettiğini işitirdik. İşitmekle yetinmeyip yolculuğa çıkardık. O hadisi bizzat sahabe’nin kendisinden işitinceye kadar hoşnut olmazdık”.¹³ Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713)¹⁴ te şöyle der: “Muhakkak ki ben, nice geceler ve gündüzler boyunca yol yürürdüm... Tek bir hadisi kaynağından almak için...”¹⁵

Bu sorgulama, “Sığârû’s-Sahâbe” döneminden başlayıp daha sonraki dönemlere kadar devam etti.¹⁶ Böylece, sahih haberi sahih olmayandan ayıran “Hadis Usûlü” ilmi doğdu.¹⁷ Prof. Dr. Mustafa Sibâ’î’nin bildirdiğine göre, muhaddislerin haber naklinde ortaya koyduğu kurallar, akademik araştırma ve tenkit metodlarının en güzelidir. Üzerine ilave edilecek daha fazla bir şey yoktur.¹⁸

Yukarıdaki delillerden de anlaşıldığı gibi, hadis usûlünün kökleri, Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiîn gibi çok erken dönemlere dayanmaktadır. Ancak daha çok diğer mevcut haberler ile iç içe yer alan bu bilgilerin sistematik bir şekilde gelişmesi, tedvin ve tasnif dönemlerinden sonra başlamıştır. İmam Mâlik’in (ö. 179/795)¹⁹ *Muvatta’*, İmam Şâfiî’nin (ö. 204/820)²⁰ *er-Risâle*, Müslim’in (ö. 261/875)²¹ *Sahih* Mukaddimesi, Tirmizî’nin (ö. 279/892)²² *el-İlel’i*, Ebû Davud’un

⁹ Müslim, *Sahih*, 1/15 “Mukaddime” 5.

¹⁰ İbnü Abdî'l-ber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulber, *Câmi’u beyânî'l-ilim ve fazlih*, thk. Ebu'l-eşbâl ez-Züheyrî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzi, 1414/1994), 1/389; Ayrıca bkz. Abdullah Çelik, *Hadis Usûlü İlminin Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk Üç Asır)* (İstanbul: Divan Yayınları, 2022)

¹¹ İbnü Abdî'l-Ber, *Câmi’u beyânî'l-ilim*, 1/392

¹² Ebü'l-Âliye Rufey’ b. Mihrân er-Riyâhî el-Basrî (ö. 90/709). Tefsir, hadis ve kıraat âlimi, tâbiî. Bkz. Abdullah Aydemir, “Ebü'l-Âliye”, DİA, 10/292

¹³ Muslim, “Mukaddime”, 1/13

¹⁴ Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb (el-Müseyyib) b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 94/713). Medineli meşhur yedi tâbiîn fakihinden biri. Bkz. M. Yaşar Kandemir, “Saîd b. Müseyyeb”, DİA, 37/563-564

¹⁵ İbnü Abdî'l-ber, *Câmi’u beyânî'l-ilim*, 1/395

¹⁶ Mustafa Sibâ’î, *es-Sünne ve mekânâtühâ*, 109

¹⁷ Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebu Bekir es-Süyûtî, *Elfiyye fi ilmi'l-hadîs*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Mektebetü'l-ilmîyye, ts.), 3

¹⁸ Mustafa Sibâ’î, *es-Sünne ve mekânâtühâ*, 108

¹⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795). Mâlikî mezhebinin imamı, büyük müctehid ve muhaddis. Bkz. Ahmet Özel, “Mâlik b. Enes”, DİA, 27/506-513

²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820). Şâfiî mezhebinin imamı, büyük müctehid. Bkz. Bilal Aybakan, “Şâfiî”, DİA, 38/223-233

²¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875). el-Câmi’u’s-sahîh adlı eseriyle tanınan muhaddis. Bkz. M. Yaşar Kandemir, “Müslim b. Haccâc”, DİA, 32/93-94

²² Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892). Kütüb-i Sitte’den el-Câmi’u’s-sahîh’in müellifi, muhaddis. Bkz. M. Yaşar Kandemir, “Tirmizî”, DİA, 41/202-204

(ö. 275/889)²³ Mekke halkına gönderdiği risalesi, hadis usûlüyle alakalı önemli bilgiler içermektedir.

Tarihte ve günümüzde, dünyanın bütün toplumlarında daha güzel ve etkileyici konuşma yapabilmek için şiir dilinin kullanıldığını görmek mümkündür. Ancak bir belâgat mucizesi olan Kur'an'a inanan Müslümanlar, şiir dilini sadece günlük hayatın konuşmalarında değil, siyasetten hukuka, astronomiden tıbbı, ekonomiden eğitime kadar birçok ilimleri manzumelerle (şiirle) yazacak kadar ileri gitmişlerdir. Daha da ötesi, fıkıh, hadis, tefsir gibi ilimlerin metodolojilerini belirleyen teknik (usûl) kitaplarını, bin beyte varan manzumelerle kaleme almışlardır.

Hadis Usûlü Râmhürmüzî'yle (ö. 360/971)²⁴ müstakil bir ilim olarak başlayıp günümüze kadar devam etti. Lakin hicri 7. asırda, İbn Ferah el-İşbîlî'nin (ö. 699/1300)²⁵ *Garâmî Sahih* (*Sevgim Sahih'tir*) adlı yirmi beyitlik kısa manzumesinin İslam dünyasında büyük ilgi görmesiyle, hadis usûlü çalışmaları farklı bir boyut kazandı. Artık mensur eserlerin yanı sıra manzum eserler de yazılmaya başlandı. İslam aleminin her tarafında, kısa, mutavassıt ve uzun hacimli manzum eserler, hatta bin beyit ve üzeri *Elfiyye*'ler yazılarak hadis usûlü, edebî bir boyuta ulaşmış ve zenginleşti.

Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî (ö.817/1415), Kemalüddin eş-Şümunnî (ö.821/1419), İbn Zekrî et-Tilimsânî (ö.899/1494), Radiyyüddin el-Gazzî (ö.935/1529) ve İbn Fettûh el-Beykûnî (ö. 1080/1669) gibi âlimlerin manzumeleri; Şihabüddin el-Hüveyyî (ö.693/1294), Zeynüddin el-İrakî (ö.806/1404), Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî (ö.808/1406) ve Celalüddin es-Süyûtî (ö.911/1506) gibi âlimlerin *Elfiyye*'leri, hadis usûlü'nde yazılan belli başlı manzum eserler arasındadır.²⁶

Cumhuriyet dönemi Türkçe hadis usûlü eserleri arasında, maalesef, ne akademik ne de sıradan bir Türkçe manzum hadis usûlü çalışmasına rastlayamadık. Böyle büyük bir açığı kapatmak gayesiyle, FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmî İlimler Ana Bilim Dalı'nda hazırladığımız "*Hadis Usûlü Literatüründe Manzum Eserler ve Türkçe Manzum Hadis Usûlü Çalışması*" adlı doktora tezimiz alanında bir ilktir. Bu makale, mevzubahis doktora tezinin kısa bir özeti mahiyetindedir.

Zengin kafiye yapısı, 7+7=14'lü hece ölçüsü, çekici üslubu ve akademik muhtevasıyla "el-Manzumetü'l-Fehmiyye" adlı 80 beyitlik Türkçe Manzum Hadis Usûlü çalışmamız yine alanında bir "ilk"tir.²⁷ Bu eserimizin, gerek lisans ve lisans üstü seviyede, gerekse İmam Hatip Liselerinde hadis usûlünü daha kolay ve daha çekici bir yöntemle öğrenim ve öğretilmesine katkı sağlamakla kalmayıp ilerde daha güzel ve daha zengin çalışmaların yapılmasına vesile olmasını, Yüce Mevlâ'dan niyaz ederiz.

1. HADİS USULÜ'NDE YAZILAN ELFİYELER

İslam alimleri, muhtevası çok geniş olan Hadis Usûlü ilmini ana hatlarıyla özetlemek, zaman geçtikçe unutilan Hadis Usûlü bilgilerini kısa yoldan tekrar hatırlamak, öğretimi çekici ve

²³ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889). Kütüb-i Sitte'den biri olan es-Sünen'in müellifi, muhaddis. Bkz. Kandemir, M. Yaşar, "Ebu Dâvûd", DİA, X, 119-121

²⁴ Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî el-Fârisî (ö. 360/971). Hadis Usûlüne dair ilk eseri yazdığı bilinen muhaddis. Bkz. Hatiboğlu, İbrahim, "Râmhürmüzî", DİA, 34/447-448

²⁵ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ferah b. Ahmed el-Lahmî el-İşbîlî (ö. 699/1300). Hadis hâfızı ve Şâfiî fakih. Bkz. Ebu Bekir Sifil, "İbn Ferah", DİA, 14/490-491

²⁶ Hadis Usûlünde yazılan diğer manzume ve Elfiyye'ler için bkz. Fehmi Çiçek, "*Hadis Usûlü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usûlü Çalışması*", FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2020

²⁷ Çiçek, Fehmi, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Usûlü Çalışmalarına Farklı Bir Bakış: El-Manzumetü'l-Fehmiyye". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6 / 11 (Haziran 2020): 145-198

kolay hale getirmek gibi maksatlarla Elfiye'ler yazmıştır.²⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hadis Usulü'nde yazılan Elfiye'ler şunlardır:

1.1. Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl (Elfiyyetün fi'l-hadîs):

Şihabüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Huveyyî (ö. 693/1293),²⁹ İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-Hadis*'ini 1610 beyitle nazma çevirmiştir.³⁰

Huveyyî, 1610 beyitlik bu *Elfiyye*'sinin mukaddimesinde, eserinin metodolojisini, inceliklerini, muhteviyatını, hangi mensur eserin manzumesi olduğunu, ilk 13 beyitte şöyle izah eder:

- 1- الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا * بِأَحْمَدٍ أَعْلَى الْوَرَى مَكَانًا
- 2- وَخَصَّهُ بِأَبْلَغِ التَّفْصِيلِ * صَلَّى عَلَيْهِ اللَّهُ مِنْ رَسُولِ
- 3- ثُمَّ عَلَى أَصْحَابِهِ الْأَبْرَارِ * مَا هَتَفْتُ وَزَقَاءُ فِي الْأَشْجَارِ
- 4- ثُمَّ عَلَى عِزَّتِهِ وَآلِهِ * وَكُلِّ مَنْ يَخْذُو عَلَى مَنَوَالِهِ
- 5- وَبَعْدَ حَمْدِ اللَّهِ وَالنَّعَاءِ * عَلَى الرَّسُولِ خَاتَمِ النَّبَاءِ
- 6- فَإِنَّ أَنْوَاعَ عُلُومِ السُّنَنِ * أَجْدَرُ مَا يَعْلَمُهُ الْمَرْءُ عُنِي
- 7- وَخَيْرُ مَا صُنِفَ فِيهَا وَاشْتَهَرَ * كِتَابُ شَيْخِنَا الْإِمَامِ الْمُعْتَبَرِ
- 8- وَهُوَ الَّذِي بَابِنِ الصَّلَاحِ يُعْرِفُ * فَلَيْسَ فِيهَا مِثْلُهُ مُصَنَّفُ
- 9- وَقَدْ نَظَّمْتُ لُبَّهُ مُخْتَصِرًا * لَا مُسْتَهَبَ اللَّفْظِ وَلَا مُقْتَصِرًا
- 10- لَكِنِّي ذَكَرْتُ كُلَّ مَسْأَلَةٍ * وَمَا تَرَكْتُ مِنْهُ غَيْرَ الْأَمْثَلَةِ

²⁸ Ahmet Muhtar Abdulhamid Ömer, *Mu'cemü'l-lügati'l-arabiyyeti'l-mu'âsıra* (by. Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008), 1/110; Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavi, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadis*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 1/16; Turan, Abdalbaki, "Elfiyye", DİA, 11/27-28

²⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehabi, *Mu'cemü's-şuyûhi'l-Kebîr*, thk. Muhammed Habib el-Heyle (Taif: Mektebetü's-Siddik, 1408/1988), 2/144; Adil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirin* (Beyrut, Müessesetü Nüveyhid, 1409/1988), 2/481-482; İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dimaşkî, *Tabakâtü's-şâfiyyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim ve Muhammed Zeynuhum (by. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1413/1992), 946-947; Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1997), 2/256; İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Raf'u'l-ısr an kudâti Mısır*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1418/1998), 324; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed ez-Zirikli, *el-A'lâm* (by. Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1422/2002), 5/324; Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vü'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Sayda: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 23-34; Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celil bi târihi'l-Kudsî ve'l-Halîl*, thk. Adnan Yunus Abdülmecid (Amman: Mektebetü Dendis, ts.), 2/121-122

³⁰ Hadis Usulünde ilk manzum eser olarak İbn Ferah el-İşbili'nin 20 beyitlik "Garâmî Sahih" adlı manzumesi meşhur olmuştur. Süyûtî ve Irakî'den önce *Elfiye* yazan Hüveyyî'nin bu manzumesini ilk *Elfiye* olarak kabul etmemiz mümkün gözükmemektedir.

- 11- وَنِسْبَةِ الْقَوْلِ إِلَى مَنْ قَالَا * وَمَا أَنَّى خِلَالَهُ اسْتِدْلَالًا
- 12- وَاللَّهِ رَبِّي أَسْأَلُ التَّوْفِيقَا * وَجَعَلَهُ الْعِصْمَةَ لِي زَفِيقَ
- 13- لِنُصْرَفِ الْأَعْلَاطِ عَنِّي وَالزَّلَالِ * وَيَسْتَسَبِّبُ الْأَمْرُ لِي وَفَقِ الْأَمَلِ

Huveyyî, bu girişten sonra, 14 ile 59. beyitler arasında, diğer manzumelerden farklı olarak, önce İbnü's-Salâh'ın zikrettiği 65 hadis çeşidini, sadece isimlerini zikrederek nazmeder, sonra 60. beyitten *Elfiyye*'sinin sonuna kadar, bu çeşitleri ve onlarla ilgili olan diğer meseleleri açıklayarak nazmeder.³¹

1.2. *Elfiyyetü't-Tücbî:*

Ebu Osman Sa'd b. Ebu Ca'fer Ahmed b. Liyûn et-Tücbî (ö.750/1349)³²: Süyûtî, *el-Bahrullezi zehar* adlı eserinde "Fâide" başlığı altında şöyle der: "*Tücbî, Hadis Usûlü'nde bir elfiyye yazdı. İbn Mâlik'ten esinlenerek ona "el-Hulâsa" ismini verdi. Bu elfiyyenin sonunda, elfiyyesini yedi yüz yirmi yılında yazdığını nazmetti. Bu elfiyyesinde, İbnü's-Salâh'ın kitabını özetledi.*"³³ Tücbî'nin bu Elfiye'sinin ne matbu ne de mahtut nüshasına ulaşabildik. Süyûtî gibi bir hadis otoritesinin, bu Elfiyye hakkında "latif ziyâdeler getirdi"³⁴ demesi, müteaddid defalar bu Elfiyye'den alıntı yapması, bu Elfiyye'nin alanında önemli bir eser olduğuna işaret eder. Süyûtî, Hasen hadisın tarifinde, Tücbî'nin Elfiye'sinden şöyle alıntı yapar:³⁵

- وَالْحَسَنُ الْوَسْطُ فِي خَالَاتِهِ * إِذْ هُوَ لَمْ يَبْلُغْ إِلَى غَايَاتِهِ
- سَلِمَ فِي الْمَعْنَى وَفِي الْإِسْنَادِ * لِذَاكَ قَدْ كَثُرَ فِي التَّعْدَادِ
- وَهُوَ عِنْدَ التِّرْمِذِيِّ كُلُّ مَا * إِسْنَادُهُ بِكَذِبٍ مَا أَهْمَا
- وَلَا شُدُودٌ فِيهِ وَهُوَ قَدْ نَقَلَ * مِنْ غَيْرِ وَجْهِ وَلِذَاكَ قَدْ قَبِلَ
- وَلَا لَانْفِرَادٍ مَا رَأَى أَنْ يَشْتَبِهَ * فِيهِ وَلَكِنْ بِالْقَرِيبِ نَعْتَهُ
- وَقَالَ فِي تَحْقِيقِهِ الْخَطَائِي * مِنْ بَعْدِ أَنْ بَالَعَ فِي الْإِطْنَابِ
- هُوَ الَّذِي مَخْرَجُهُ قَدْ عُرِفَا * وَاشْتَهَرَتْ رِجَالُهُ دُونَ خَفَا

³¹ Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Hüveyyî, *Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl*, thk. Nevaf Abbas Habib el-Münâvir (Kuveyt: Külliyyetü'd-Dirâsâtî'l-Ulyâ, 1437/2015), 61. Yazar ve Elfiyesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Fehmi Çiçek, *Hadis Usulü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usulü Çalışması* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 20-29

³² Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Abdulhayy b. Abdulkarim el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşîhât*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1402/1982), 1/509-511

³³ Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *el-Bahru'llezî zehar fî şerhi Elfiyyeti'l-eser*, thk. Ebu Enes Üneys b. Ahmed b. Tâhir el-Endenûsî (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, ts.), 2/607

³⁴ Süyûtî, *el-Bahrullezi zehar*, 3/987

³⁵ Fehmi Çiçek, *Hadis Usulü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usulü Çalışması*, (Doktora Tezi) Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020, İstanbul, 29-33

1.3. *et-Tebşıra ve't-tezkira fî 'ulûmi'l-hadîs:*

Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî (ö.806/1404),³⁶ İbnü's-Salâh'ın Hadis Usûlüne dair yazdığı *Ulûmü'l-hadîs* adlı eserini 1000 kûsûr beyitle nazma çevirmiştir.³⁷ Şemsüddin es-Sehavi, İraki'nin bu Elfiye'sini "Fethu'l-Muğis" adı altında şerh etmiştir.

İrâkî, 1002 beyitten oluşan *Elfiyye*'sine şu mukaddime ile başlar:

- 1- يَقُولُ رَاجِي رَدِّهِ الْمُقْتَدِرُ * عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأَثَرِي
- 2- مِنْ بَعْدِ حَمْدِ اللَّهِ ذِي الْأَلَاءِ * عَلَى امْتِنَانٍ جَلَّ عَنْ إِحْصَاءِ
- 3- ثُمَّ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ دَائِمٍ * عَلَى نَبِيِّ الْخَيْرِ ذِي الْمَرَاحِمِ
- 4- فَهَذِهِ الْمَقَاصِدُ الْمُهَيَّمَةُ * تَوْضِيحُ مِنْ عِلْمِ الْحَدِيثِ رَحْمَةً
- 5- نَظَّمْتُهَا تَبَصُّرَةً لِلْمُبْتَدِي * تَذَكُّرَةً لِلْمُنْتَهِي وَالْمُسْنَدِ
- 6- حَقَّصْتُ فِيهَا ابْنَ الصَّلَاحِ أَجْمَعَهُ * وَزِدْتُهَا عِلْمًا تَرَاهُ مَوْضِعَهُ

İrâkî, elfiyesinin metodolojisini belirttiği bu Mukaddime'de, dikkatimizi çeken husûsiyetlerden bazıları şunlardır:

1- İrâkî, elfiyesinin girişinde kendi ismini "Abdurrahim b. Hüseyin el-Eseri" şeklinde zikrederek manzûmenin kendisine aidiyetini ıspatlamıştır. Kendisini "Eser"e³⁸ nisbet etmesi, hadis ilimlerine olan hürmetini, sevgisini, bağlılığını ve ta'zimini gösterir. Zaten yazdığı eserlerden ve hayatı boyunca yaptığı çalışmalardan, böyle bir nisbeye müstehak olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

2- Sehâvî, 4. Beyitte geçen "Maksad" kelimesini, insanların önemli bir iş için kendisine yöneldiği "hedef" şeklinde izah eder. O halde bu elfiye, birçok insanın -elde etmek için- kendisine

³⁶ Hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü'l-gumur bi ebnâi'l-umur*, thk. Hasen Habeşî (Mısır: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1389/1969), 2/275; Süyûtî, *Tabakatü'l-huffâz* (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1982), 543-544; İbnü'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed b. el-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Mahmut el-Arnâût (Dimaşk, Dâru İbn Kesir, 1406/1986), 9/87-90; Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi* (Beyrut, Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.), 4/171-178; İbn Fehd, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Fehd, *Lahzu'l-elhâz bi zeyli tabakâti'l-huffâz* (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1989), 143; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini min ba'di'l-karni't-tâsi* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/354-356; Abdulhayy el-Kettânî, *Fihriüsü'l-fehâris*, 2/880-882; Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Fâsî, *Zeylü't-takyid fî ruvâti's-sünen ve'l-esânid*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 2/106-109; Ebu Mehâsin Yusuf b. Tağrî Berdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Amme li'l-Kütüb), ts.), 7/245-250; Yaşar Kandemir, "İrâkî, Zeynüddin", DİA, 19/118-121.

³⁷ Kâtip Çelebi Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1359/1941), 1/156; Sehâvî, *Fethu'l-muğis* 1/18; Kandemir, "İrâkî, Zeynüddin", DİA, 19/118-121.

³⁸ "Eser" Arap dilinde "bakıyye" yani herhangi bir şeyden geriye kalan iz anlamındadır. Hadis usulü terminolojisinde, "Şerhu me'âni'l-âsâr" sözünde olduğu gibi, ister Merfu, ister Mevkuf olsun, Hadis anlamında kullanılmaktadır. Bazı fukahâ ve Horasan âlimleri, Eser kelimesini Mevkuf hadislerle, Hadis kelimesini de Merfu hadislerle tahsis etmiştir. Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-muğis bi şerhi elfiyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali, Mektebetü's-sünne, Mısır, 1424/2003, I, 18

yönelmesi gereken önemli hedefler içeren bir manzumudur. Zira, bu manzume, Râvi (Senet) ve Mervi (Metin)'in hallerini tanıtan kaideler bütünü olan "Hadis İlmi"nin resmini açıklar. Sehâvi'ye göre, Irâkî bu beyitte "Resim" kelimesini kullanmakla ince bir manaya işaret etmiştir. Zira, "Resim" kelimesi Arapça'da, temeller üzerine inşâ edilen "eser" anlamında kullanılmaktadır. O halde bu ibare, Hadis Usulü ilimlerinden birçok şeyin yok olup gittiğine işaret eder. Aslında bu ilmin kadim uzmanları nezdinde çok daha fazla bilgiler mevcut idi. Şimdi onların sadece izleri kaldı.³⁹

3- Irâkî, 5. Beyitte, elfiyesinin kimler için yazıldığını, bir nev'i hedef kitlesinin kimler olduğunu beyan eder. Âdetâ elfiyesini bir beyitle tanıtır ve özetler. Zira, bu elfiye, hadis ilimlerine yeni başlayan talebelere (Mübtedi), hadis ilimlerinin önemli kaidelerini göstermek ve öğretmek (**Tebşıra**); hadis ilimlerini daha önce öğrenip bitiren kimselere (Müntehi) ve rivayet ilmi ile sürekli uğraşanlara (Müsnid), daha önce öğrenilen önemli bilgileri hatırlatmak (**Tezkira**); maksadıyla kaleme alınmıştır. Bu nedenle, bu elfiye "et-Tebşıra ve't-tezkira fî 'ulûmü'l-hadîs" ismi verilmiştir⁴⁰. "Ancak Iraki, elfiyesinin hiçbir yerinde, açıkça elfiyesini bu isimle isimlendirdiğini beyan etmemiştir. Dolayısıyla elfiye böyle bir isim vermek, doğru değildir. Müellifin bizzat kendisinin vermediği bir ismi, ona nisbet etmek "bilimsel bir yaklaşım" ile tarif edilemez" şeklinde gelebilecek bir itirazı şu cevabı veririz: Iraki, talebesi İbn Hacer el-Askalâni'nin bu elfiye kendisine okuduğunu şu cümlelerle ifade eder: "Benim manzum eserim olan "Et-Tebşıra ve't-tezkira" isimli elfiye bana okumuştur"⁴¹

4- Altıncı beyitten anladığımıza göre, Irâkî'nin bu elfiyesi, İbn Salah'ın "Ulûmü'l-Hadis" adlı eseri üzerine yazılan bir manzumudur. Iraki, bu elfiyede, İbn Salah'ın eserini, muhtasar hale getirmiştir. Her ne kadar İbn Salah'ın verdiği bazı misalleri ve detayları elfiyede zikretmese de, İbn Salah'ın hedeflediği bütün maksatlara değinmiştir. Hatta, onun zikretmediği bazı konuları da ilave etmiştir. Bu fazlalıkları "Yerlerinde görürsün" diye kapalı olarak belirtmiştir. Ancak elfiye incelediğimizde, Iraki'nin bu ziyadeleri, ya "Kültü" diye başlayarak, ya İbn Salah'ın herhangi bir görüşüne muhalefet ederek, ya İbn Salah'ı tenkit ederek, ya da İbn Salah'tan daha sonraki zamanlarda yaşayan bir âlimden alıntı yaparak zikrettiğini söyleyebiliriz.⁴²

5- Irâkî, bu elfiyesinde, "Kâle" gibi, herhangi bir fiili zikredip fâilini belirtmediği yerlerde, veya genel olarak "Şeyh" kelimesini kullanıp da bu kelimeyle kimi kastettiğini açıkça zikretmediği durumlarda, maksadının kesinlikle "İbn Salah" olduğunu; aynı şekilde fâilini zikretmeden "İltezemâ" gibi tesniye sıygasında bir fiil kullandığı zaman, bundan da maksadının "Buhari ve Müslim" olduğunu beyan etmiştir.

Iraki'nin Elfiye'sini şerh eden diğer alimlerden bazıları şunlardır: 1- İbn Cemâ'a ismiyle meşhur olan İsmail b. İbrahim b. Abdullah b. Cemâ'a el-Kinânî'nin (ö. 861/1457) şerhi. Bu şerh hakkında Hacı Halife Keşfü'z-zunûn'da "iyi bir şerh" der.⁴³ 2- Kutbuddin Muhammed b. Muhammed ed-Dimaşkî (ö.894/1489). Hacı Halife bu şerhin ismini *Su'ûdü'l-merâkî şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî* olarak belirler.⁴⁴ 3- Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Süyûtî (ö. 911/1506), *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*. 4- Zekeriya b. Muhammed b. Ahmet el-Ensari (ö.926/1520), *Fethu'l-Bâkî bi şerhi Elfiyye ti'l-İrâkî* 5- Muhammed b. Ali b. Tolun el-Hanefi ed-Dimaşkî

³⁹ Sehâvi, *Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-sünne, 1424/2003), 1/22

⁴⁰ Sehâvi, *Fethu'l-muğîs*, 1/23

⁴¹ Sehâvi, *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercümeti şeyhi'l-islâm İbni Hacer*, thk. İbrahim Bâcis Abulmecit (Beyrut: Dâru ibn hazm, 1419/1999), 1/271

⁴² Sehâvi, *Fethu'l-muğîs*, 1/24

⁴³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/156

⁴⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/156; Celâlüddin Abdurrahman b. Ebu Bekir es-Süyûtî, *Nazmu'l-ıkyân fî a'yânî'l-a'yân*, thk. Philipp Hattî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.), 162

(ö.903/1498), *Şerh 'alâ Elfiyyeti'z-Zeyn el-İrâkî*⁴⁵. 6- Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Tâcü'l-arifin b. Ali b. Zeynülabidin el-Münâvî (ö.1031/1622)⁴⁶, *el-Fütühâtü's-sübhanîyye (fi şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî)*

1.4. *el-Mevridü'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa:*

Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî'nin (ö.808/1405)⁴⁷ kaleme aldığı bu Elfiye şöyle başlar:

بِاسْمِ	الْإِلَهِ	الرَّاحِمِ	الرَّحْمَنِ	*	أَبْتَدِئُ	الْقَوْلَ	بِلَا	تَوَانِي
الْحَمْدُ	لِلَّهِ	الَّذِي	وَفَّقَنِي	*	إِلَى	اِسْتِغَالِي	بُرْهَةً	بِالسُّنَنِ
سُنَنِ	خَيْرِ	الْأَنْبِيَا	مُحَمَّدٍ	*	أَشْرَفِ	خَلْقِي	فِي	الْوَرَى
فَإِنَّهُ	الْمَعْصُومُ	فِي	الْأَفْعَالِ	*	وَالنُّطْقِ	عَنْ	هَوَاهُ	فِي
صَلَّى	عَلَيْهِ	رُبُّنَا	وَسَلَّمَا	*	وَالِهِ	مَعَ	الصِّحَابِ	الْأَنْجَمَا
وَبَعْدُ	إِنِّي	ذَاكَرٌ	مَا	*	اصْطَلَحَا	عَلَيْهِ	أَصْحَابُ	الْحَدِيثِ
وَابْنُ	الصَّالِحِ	عُمْدَتِي	وَالْتَوَوِي	*	فِي	ذَاكَ	فَأَقْبَلْ	عَنْهُمَا
بِالْمُورِدِ	الْأَصْفَى	وَسَمْتُ	ذَا	*	الَّذِي	نَظَّمْتُهُ	فَرْدُهُ	كَيْمَا
								تَهْتَدِي

İbn Hacer *el-Mu'cemü'l-müesses*,⁴⁸ *Sehâvî, ed-Dav'u'l-lâmi'*, İbnü'l-İmâd *Şezerâtü'z-zeheb*'te,⁴⁹ Berşensî'nin bu manzûmeyi (Elfiyye'yi) şerh ettiğini dile getirmektedirler. Ancak araştırmamız esnasında, bu şerhin ne matbû ne de mahtût nüshasına rastlayabildik. Böyle bir eseri bulup ortaya çıkaran araştırmacılar, hiç şüphesiz, ilim dünyasına önemli bir katkı sağlayacaktır.

⁴⁵ Ziriklî, *el- A'lâm*, 6/204

⁴⁶ Ziriklî, *el- A'lâm*, 6/204

⁴⁷ Hayatı hakkında bkz. İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumur*, 2/346; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecme'u'l-müesses li'l-mu'cemi'l-müfehres*, thk Dr. Yusuf Abdurrahman El-Mera'shî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1413/1992), 3/318; *Sehâvî, ed-Dav'u'l-lâmi'*, 7/291; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/117; Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde fi terâcimi'l- a'yâni'l-müfide*, thk. Dr. Mahmud Celîlî (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 3/109

⁴⁸ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müesses*, 3/318

⁴⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/117

1.5. Nazmu'd-dürer fi ilmi'l-eser:

Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî (ö. 911/1505).⁵⁰ “*Elfiyyetü's-Süyûtî fi mustalahi'l-hadîs*” ismiyle de bilinen bu eserde Süyûtî, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'ini yaklaşık bin beyitle manzûm hale getirmiştir.⁵¹

Süyûtî, İslâm dünyasında büyük şöhret bulan ve hakkında birçok şerh ve hâşiye yazılan *Elfiyye*'sine şu mukaddime ile başlar:

1 -	لله حمدى واليه استند	*	وما ينوب فعليه اعتمد
2 -	ثم على نبيه محمد	*	خير صلاة وسلام سمد
3 -	وهذه ألفية تحكى الدرر	*	منظومة صمنها علم الأثر
4 -	فائقة ألفية العراقي	*	في الجمع والإيجاز واتساق
5 -	والله يجري سابع الإحسان	*	لي وله ولدوي الإيمان

Süyuti'nin bu Elfiye'si üzerine yapılan şerhlerden bazıları şunlardır:

- 1- *el-Bahrullezî zehar fi şerhi Elfiyyeti'l-eser*: Süyûtî'nin bizzat kendisinin yaptığı şerhtir.⁵²
- 2- *Şerhu Halebi, Ömer b. Abdulvehhâb el-Halebî (ö.1024/1616)*⁵³: Kettânî'nin *Fihrisü'l-fehâris*'te bahsettiği bu şerhin matbû veya mahtût nüshasına ulaşamadık.⁵⁴
- 3- *Şerhu Kalkaşendi, Ebî Abdurrahman Muhammed b. Abdullah el-Kalkaşendi (ö.1035/1625)*. Kettânî, “İmam, mu'mir, muhaddis, müsniid, mukri", hâtimetü 'ulemâi asrihi” sözleriyle tanıttığı Kalkaşendi'nin, Süyûtî'nin Hadis Usûlü'ndeki *Elfiyye*'sini şerh ettiğini söyler.⁵⁵

⁵⁰ Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tâhir Süleyman Hamûde, *Celâlüddin es-Süyûtî 'asruhu ve hayâtühü* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1410/1989), 15; Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Fânid fi halâvati'l-esânîd*, thk. Remzi Sa'deddin Dimaşkıyye (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1420/1998), 11; Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Esrârü tertîbi'l-Kur'an* (by. Dâru'l-Fazile, ts.), 36; Abdulfettâh b. Seyyid Acemî el-Misrî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmi'l-Bârî* (Medine: Mektebetü Taybe, ts.), 2/853; Muhammed Ali Hasan, *el-Menâr fi 'ulûmi'l-kur'an* (Beyrut: Müessesetü Risâle, 1421/1999), 282; Ebu İshâk el-Huveynî, *Neslü'n-nibâl fi terâcümü'r-ricâl*, thk. Ebu Amr Ahmed b. Atıyye (Mısır: Dâru ibn Abbas, 1433/2001), 4/451; Ebu Erkam Muhammed b. Rızk b. Abdunnâsir el-Misrî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Suudi Arabistan: Dâru ibnü'l-Cevzî, Doktora Tezi, 1426/2004), 1/406; Adil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, 1/264; Ebu't-Tib Muhammed Sıddık Han el-Kınnevcî, *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri meâsiri't-turâzi'l-âhar ve'l-evvel* (Katar: Vezâratü'l-evkâf, 1428/2006), 342; Süyûtî, *el-Bahru'l-lezi zehar*, 1/53; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/301; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/74; Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmud Abdulkadir el-Arnâut (İstanbul, İRCİCA, 1431/2010), 2/248; Özkan, “Süyûtî”, DİA, 38/202-204

⁵¹ Celâlüddin Abdurrahman b. Ebu Bekir es-Süyûtî, *Elfiyye*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (by. Mektebetü'l-İlmiyye, ts.) 146; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1963

⁵² Muhakkik'in mukaddimesi. Bkz. Süyûtî, *el-Bahrullezî zehar*, 1/170

⁵³ Yaşadığı dönemde hadis ilimlerinin en büyük âlimi olarak bilinen Halebî, Kadı İyaz'ın *Şifa*'sını on iki sene çalışarak “*Fethu'l-Gaffâr bimâ ekremellahü bihi nebiyyehu'l-muhtar*” ismiyle dört büyük cilt halinde şerh etmiştir. Bkz. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 2/792

⁵⁴ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 2/792

⁵⁵ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 2/1127

- 4- *Şerhu Elfiyyeti'l-mustalah: Muhammed b. Abdurrasul b. Abdusseyyit el-Hüseyni el-Berzencî* (ö. 1103/1691).⁵⁶
- 5- *et-Turar 'alâ Elfiyyeti's-Süyûtî: Salih b. Muhammet b. Nuh b. Abdullah el-Füllânî* (ö. 1218/1803): Muhammet b. Cafer el-Kettânî,⁵⁷ *er-Risâletü'l-Müstatrafe*'de böyle bir şerhi zikreder.⁵⁸
- 6- *Menhecü zevi'n-nazar fî şerhi manzûmeti ilmi'l-eser: Muhammet Mahfuz b. Abdullah b. Abdulmennan et-Termesî* (ö. 1329/1911).⁵⁹ Abdülhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris* 'te bu eseri ismiyle birlikte zikretmiştir.⁶⁰
- 7- *İs'âfu zevi'l-vetar bi şerhi nazmi'dürer fî ilmi'l-eser: Muhammet b. Şeyh Ali b. Adem b. Musa el-Etyûbî el-Vellevi*.⁶¹

1.6. Elfiyyetü's-sened:

Muhammed Murtaza b. Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî'nin (ö.1205/1790) ⁶² yaklaşık 1500 beyitten oluşan bu *Elfiyye*'si,⁶³ hadis usûlü alanında yazılan diğer elfiyelerden biraz farklıdır. Diğer elfiyyeler, hadis terimleri ve hadis usûlünün yan dalları ile alakalı konuları ihtiva ederken, Zebîdî'nin bu *Elfiyye*'si, önce hadis çeşitleri, sened, metin, isnad, hadis usûlünün kısımları, talebinin âdâbı, makbul ve makbul olmayan raviler gibi konuları nazmettikten sonra, Zebîdî'nin icâzet aldığı hocaların isimlerinin ve sıfatlarının nazmına geçer. *Elfiyye*'nin muhtevası çoğunlukla ravi, rical ve senet merkezli olduğu için *Elfiyyetü'l-isnâd* ismiyle tanınmıştır. Başlangıcı şöyledir:

- 1- يَقُولُ رَاجِي عَفْوَ رَبِّ وَالرَّصَى * مُحَمَّدٌ هُوَ الشَّرِيفُ الْمُرْتَضَى
- 2- الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُنْفِيزِ الْهَادِي * إِلَى طَرِيقِ الْوَصْلِ بِالْإِسْنَادِ
- 3- بِحِفْظِهِ الْقُرْدِ عَنِ الْأَعْصَالِ * وَرَفْعِهِ الصَّحِيحِ لِلْإِكْمَالِ
- 4- إِلَيْهِ فِي كُلِّ أُمُورٍ أَسْتَنْدُ * وَمَا يَنْوُبُ فَعَلَيْهِ أَعْتَمِدُ

⁵⁶ Muhammed Halil Muradi, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sâni aşar* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye ve Daru İbn Hazm, 1408/1988), 4/65

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî (1857-1927). Bkz. Ahmed Özel, "Kettânî, Muhammed b. Cafer", DİA, 25/337-338

⁵⁸ Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe*, thk. Muhammed Muntazır b. Muhammed Zemzemî (by. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1421/2000), 1/5

⁵⁹ İsmail Hakkı Göksoy, "Mahfuz b. Abdullah et-Termesî", DİA, 27/335-336

⁶⁰ Kettânî, Abdülhayy, *Fihrisü'l-fehâris*, 1/504

⁶¹ Etyûbî Muhammed b. Şeyh Ali b. Adem Etyûbî, *İs'âfu zevi'l-vatar bi şerhi nazmi'd-dürer*, (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1436/2014), 11

⁶² Baytar, Abdurrezzak b. Hasan b. İbrahim, *Hilyetü'l-beşer fî târihi'l-karni's-sâlişi aşar* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1413/1993), 1492; Muhammed Sıddık Han b. Hasen b. Ali el-Kınnevcî, *Ebcedü'l-ulûm* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002), 575-579; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, thk. Muhammed b. Azûz (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006), 13; İsmail Durmuş, "Zebîdî", DİA, 44/168-171; Kettânî, Abdülhayy, *Fihrisü'l-fehâris*, 1/526-543; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, *Târihu acâibi'l-âsar fî't-terâcimi ve'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 2/104; Durmuş, İsmail, "Zebîdî", DİA, 44/168-171.

⁶³ Kettânî, Abdülhayy, *Fihrisü'l-fehâris*, 1/199

1.7. Nazmu mustalahi'l-hadis:

Fas hükümdarı olan Ebu Mevâhib Abdülhafız b. Hasan el-Alevî'nin⁶⁴ bu eseri – manzume ismi verse de- aslında 2000 beyte varan hacimli bir *Elfiyye*'dir. 1321/1903 yılında Fas el-Matbaatü'l-mevleviyye'de basılan bu eserin mukaddimesinde müellif, Irâkî'nin Elfiyye'sini ve onun şerhini esas aldığını söyler. Kendisini bu manzumeyi te'lif etmeye götüren sebebi, Irâkî'nin Elfiyye'sinin lafızlarında bulunan bazı kapalı ibareler şeklinde açıklar.

قال	عبيد	قد	أضيف	للحفيظ	*	وَأَسْأَلُ	الله	النجا	مما	يغيظ
حمداً لمن	شرف	أصحاب	الحديث	*	في كل	عصر	من	قديم	وحدیث	
أحمده	جل	على	كل	النعم	*	أطلبه	وقاية	من	النقم	
أسأله	عافية	على	الدوام	*	حتى	أنال	كل	خير	بالتمام	
ثم	السلامان	على	خير	الأنام	*	محمد	و	اله	الغمر	الكرام
وبعد	فالقصد	بهذا	المنتظم	*	مصطلح	الحديث	في	بحر	أتم ⁶⁵	
معتمداً	ألفية	العراقي	*	وشرحها	لعالم	الافاق				
أحوجني	لنظم	ذاك	أنها	*	في	لفظها	غموضة	فنبها		
وَأَسْأَلُ	النفع	بها	كأصلها	*	بجاه	من	قال	لنا	أنا	لها

2- HADİS USULÜNDE BİN BEYTE VARMAYAN MANZUMELER

2.1. İbn Salah'ın Mukaddimesi Üzerine Yapılan Manzumeler

2.1.1. Şenkîti (ö.1233/1817) ve *Tal'atu'l-Envâr* İsimli Manzûmesi

DİA'da bir maddesi olmayan müellifin tam ismi Ebu Muhammet Seyyidî Abdullah b. Hacı İbrahim b. İmam Ahmed el-Alevî eş-Şenkîti'dir.⁶⁶ Maliki fakihlerinden olan müellif, fıkıh usulüne dair Tâcuddin es-Sübkî'nin *Cem'u'l-Cevâmi'* adlı eserini bin beyitle manzuma çevirmiş ve ismine *Merâkı's-sü'ûd li mübteğî'r-rukıyyi ve's-su'ûd* ismini vermiştir.⁶⁷

⁶⁴ Yazarı yok, "Abdülhafız El-Alevî", DİA, 1/206-207; *Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Mustalahü'l-hadis, 1947), 2/33. Ayrıca Müellifin hayatı ve eserleri hakkında bkz. İdris b. el-Mâhî el-Kaytûdî, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-mağribiyye* (Sela: 1408/1988), 220

⁶⁵ Ebu Mevâhib Abdülhafız b. Hasen el-Alevî, *Nazmu mustalahi'l-hadis* (Fas: el-Matba'atü'l-Mevleviyye, 1321/1903), 2

⁶⁶ Ahmed b. el-Emin eş-Şenkîti, *el-Vasît fî terâcimi üdebâi's-Şenkît* (Mısır: eş-Şeriketü'd-Devliyye li't-Tibâ'ah, 1422/2002), 37

⁶⁷ Ziriklî, *A'lâm*, 1/65

Şenkîti, hadis usulünde Iraki'nin elfiyesini yaklaşık 300 beyitte ihtisar etmiş ve “*Tal'atü'l-envâr fî ilmi âsâri'n-nebiyyi'l-muhtâr*” ismini vermiştir. Manzumenin başlangıcı şöyledir:

الحمد لله هو المعينُ إياه نَعْبُدُ وَنَسْتَعِينُ
أَحْمَدُهُ لَمَّا لَدَيَّ نِعْمُهُ رَبَّتْ وَبَانَ فَضْلُهُ وَحِكْمُهُ

Şenkîti, manzûmesini niçin yazdığını ve Irâkî'nin *Elfiyye*'si ile arasındaki ilişkiyi şöyle ifade eder:

نُظِمَ فِيهِ رَجُزُ الْعِرَاقِي مُشَبَّدُ الْبِنَاءِ وَالْمَرَاقِي
لَكِنَّهُ تَقَاصَرَتْ عَنْهُ الْهِمَمُ وَالْعَجْزُ غَيْرُ حَاشِمٍ بِهِ أَلَمُ
فَأَسْأَلُ الْإِلَهَ نَظْمَ مُخْتَصَرٍ يُنَاسِبُ الْمَقَامَ خَالٍ مِنْ كَدَرٍ
مِنْ وَرَطَةِ الْجَهْلِ بِهِ التَّقْصِي وَفِي الْمُهَمَّاتِ لَهُ التَّقْصِي
يُسَمَّى بِذَا طَلَعَةُ الْأَنْوَارِ فِي عِلْمِ آثَارِ النَّبِيِّ الْمُخْتَارِ

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Şenkîti, Irâkî'nin *Elfiyye'sini* “sağlam bir bina”ya benzetmiştir. Kendi yazdığı manzûmesini, Irâkî'nin *Elfiyye'sinde* herhangi bir hata gördüğünden değil, yaşadığı dönemdeki insanların “Elfiyye” gibi bin beyitlik uzun eserleri ezberlemekten acze düştüklerini gördüğü için muhtasar bir manzûme yazmış ve bu manzûmesine “*Tal'atü'l-envâr fî ilmi âsâri'n-nebiyyi'l-muhtâr*” ismini vermiştir.⁶⁸

Şenkîti, daha sonra, sahih, hasen ve zayıf hadisi nazmeder. Merfu', Muttasıl, Mu'dal, Munkatı', Müdelles, Müselsel vs, gibi Hadis Usûlü terimlerini ince bir ustalıkla manzûmesinde yazıp “*Hedyü'l-Ebrâr*” şerhinde açıklar. Cerh ve Ta'dil mertebeleri, hadislerin yazılması ve zaptı, lafız ve manayla rivayet, ihtilafu'r-ruvât, talebe ve hocada bulunması gereken ahlak ve edepler vs, gibi konuları nazmettikten sonra yaklaşık 308 beyiten oluşan manzûmesini şu beyitlerle bitirir:

هَذَا أَنْتَهَى نِظَامُهُ بِحَمْدِ مَنْ سَأَلْتُهُ الْمَنْ بِالْإِتِمَامِ فَمَنْ
مُصَلِّياً عَلَى نَبِيِّ الْمَلْحَمَةِ وَمُنْقِذِ الْعَرَقَى نَبِيِّ الْمَرْحَمَةِ

İşte burada bitti, Allah'a hamd ile, bu manzum,

İstedim, lütfuyla tamamlamak... Verdi bana. Kırmadı arzum

Salat ve selam olsun, melhamet (cihad) peygamberine

Boğulanı kurtaran, merhamet peygamberine...

2.1.2. *Tal'atu'l-Envâr*” Manzûmesinin Şerhleri

- 1- *1.Hedyü'l-ebrâr 'alâ tal'ati'l-envâr*: Bizzat müellif tarafından yapılan şerh olması yönüyle ehemmiyet kazanan bu eser, 1911 yılında Fas'ta taş baskısıyla, 2007

⁶⁸ Şenkîti, *Tal'atu'l-envâr*, 19

yılında Riyad'ta Dâru Taybe tarafından, 2009 yılında Beyrut'ta Dâru İbn Hazm tarafından basılmıştır.

2. *Raf'u'l-estâr an mehayyâ muhadderâti tal'ati'l-envâr*: Şeyh Hasen b. Muhammed el-Meşşât (ö.1399/1978) tarafından yapılan bu şerh, Mekke'de basılmıştır.

2.2. İbn Hacer'in *Nuhbe'si* Üzerine Yazılan Manzumeler

Birçok âlim, gerek akademik yapısı, gerekse İbn Hacer'in şöhretinden dolayı *Nuhbetü'l-fiker*'i manzûmeye çevirme gayreti içinde olmuştur. Bunlardan bazıları, kronolojik sıraya göre, şunlardır:

1- Muhammed b. Hüseyin Eş-Şümunnî (ö. 821/1418): *Nuhbetü'l-fiker*'i ilk defa nazma çeviren Şümunnî, bu manzûmesine *Nazmu Nuhbeti'l-Fiker* ismini vermiştir. Daha sonra oğlu Ahmet b. Muhammed b. Muhammed eş-Şümunnî (ö. 872/1467)⁶⁹ de babasının bu çalışmasını *el-Âli'r-rütbe fî şerhi nazmi'n-Nuhbe* ismiyle şerh etmiştir.⁷⁰ Başlangıcı şöyledir:

1-	الحمد	الله	العليم	القادر	*	مرسل	سيد	الأنام	الحاشر
2-	يبشر	المطيع	بالثواب	*	ويُنذر	العاصي	بالعقاب		
3-	صلّى	وسلم	عليه	الله	*	ما	نطقت	بذكره	الأفواه

*Hamd Allah'ındır, sınırsız bilgisi ve kudretli,
Gönderdi beşere efendi, hâşir ve hikmetli.*

*İtaat edeni müjdeler, büyük bir sevapla
İsyan edeni korkutur, çok şiddetli azapla.*

*Allah etti, O'nun üzerine, salat ve selâm
Zikriyle doldukça diller, çıkar bu nurlu kelâm*

2- Ebu Hasen Muhammed b. Ebu Bekir b. Ali b. Hasen b. Mutahhar b. İsa es-Süyûtî (ö. 856/1452) ve *Nazmu Nuhbeti'l-fiker* adlı manzumesi.⁷¹

3- Ahmed b. İbrahim b. Nasrullah el-Askalânî (ö. 879/1474): *Nüzhetü'n-nazar fî nazmi Nuhbeti'l-fiker*.⁷²

⁶⁹ Ahmet Özel, “Şümunnî”, DİA, 34/261-262

⁷⁰ Yaşar Kandemir, “Mukaddimetü'bni's-salah”, DİA, 31/121-124

⁷¹ İsmail Paşa b. Muhammed Emin, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin* (İstanbul: Matbaatü'l-Behiyye, 1370/1951), 2/199; Süyûtî, *Nazmu'l-ikyân fî a'yani'l-a'yân*, 140-141

⁷² Şâkir Mahmud Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtühû ve dirâse fî menhecihi fî kitabihî el-İsâbe* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1417/1997), 1/182

4- Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman et-Tûhî Şihabüddin el-Mısırî, İbn Receb eş-Şâfi'î (ö. 893/1487): Nevevî'nin *Minhâcû't-tâlibîn*, İmâmü'l-haremeyn'in *el-Varakât* gibi eserleri nazma çeviren İbn Receb, hadis usulünde İbn Hacer el-Askalânî'nin *Nuhbetü'l-fiker*'ini nazmetmiş ve ismine *Nazmu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser* adını vermiştir.⁷³

5- "İbn Muzaffer" ismiyle tanınan Abdulkadir b. Muhammed b. Ahmet b. Ali el-Hüseynî eş-Şâfi'î (d. 833/1429 - ö. ?). Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*'de onun *Nuhbetü'l-fiker*'i nazma çevirdiğini zikretmiş, 892/1486 yılında hacca gittiğini söylemiş, ancak ölüm tarihini bildirmemiştir.⁷⁴

6- "İbnü's-Sayrafi" lakabıyla tanınan Şihabüddin Ahmed b. Sadaka b. Ahmet b. Hasen el-Mısri (ö. 905/1499): İbn Hacer'in talebesi olan müellif, *Nuhbetü'l-fiker*'i *Unvânü me'ânî Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser* ismiyle nazma çevirmiştir.⁷⁵

7- "İbn Ebu Şerîf" lakabıyla tanınan İbrahim b. Muhammed b. Ebu Bekr b. Ali b. Mesut b. Rıdvan el-Makdisi (ö. 923/1517): Sehâvî, onun hakkında "*Hocamızın Nuhbetü'l-fikeri*"ini 100 kûsür beyitle nazma çevirdi" demiştir.⁷⁶

8- Ebu Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmet Radıyüddin el-Gazzi (ö. 935/1528):⁷⁷ Yüz elli beş beyitten oluşan *Silkü'd-dürer fi 'ilmi'l-eser* adlı manzûmesinin beşinci ve altıncı beyitlerinde şöyle der:

5- وَخُبَّةٌ أَوْى الْفِكْرَ مُخْتَصِرٌ * فِيهِ لِشَيْخِ الْمُسْلِمِينَ آئِينَ حَجَرٍ

6- نَظْمُهُ لِرَاغِبٍ فِي الْخَبَرِ * وَقَدْ وَصَّيْتُهُ بِسِلْكِ الدَّرَجِ

9- "Sibtü'n-nâsir" lakabıyla tanınan Ebu'-Sa'd Zeyneddin Mansûr b. Ebi'n-Nasr b. Muhammed et-Tabelâvî (ö. 1014/1605): "Elhamdü lillahi 'alâ ilmi's-sünen" beyti ile başlayan *Nazmü Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser li'bni Hacer* isimli manzûmesi vardır.⁷⁸ Ancak Brokellman, bu manzûmeyi İbnü's-Salâh üzerine yapılan manzûmeler içerisinde zikretmektedir.⁷⁹

10- Allâme Abdurraûf b. el-Münâvî el-Haddâdi eş-Şâfi'î (ö.1031/1621): *el-Yevâkîf ve'd-dürer fi şerhi Nuhbeti'bni hacer* adlı manzûmesi. İlk beyiti şöyle başlar:⁸⁰

باسمہ تقدس أستفتح وبہ أستعين وأستنجح

⁷³ Selim Paşa, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (İstanbul: Matba'atü'l-Behiyye, 1951), 1/135-136; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, II, 121; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1936

⁷⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 4/285-286

⁷⁵ Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/45-46; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1936

⁷⁶ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 1/134-135

⁷⁷ *el-Fihristü's-şâmil li't-türâsi'l-arabiyyi'l-islâmiyyi'l-mahtût*, el- Hadisü'n-Nebevî (Amman: Müessesetü Âli Beyt, 1406/1986), 1/895

⁷⁸ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 2/475-476; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1936

⁷⁹ Brocellman, *Târihu'l-edebi'l-arabî*, thk. Abdülhalim Neccâr, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 6/210

⁸⁰ *Hiznetü't-teymûriyye*, mahtut no: 1098, 2/103

11- Ebu Bekr b. Ebu Kasım b. Ahmet b. Muhammet el-Ehdel (ö. 1035/1625): Muhibbi, *Hulâsatü 'l-eser*'de, müellifin, *Nuhbetü 'l-fiker*'i manzuma çevirdiğini söyler.⁸¹

12- Muhammet el-Arbî b. Yusuf b. Muhammet el-Fâsî (ö. 1052/1642): *Ikdü 'd-dürer fi nazmi nuhbeti 'l-fiker*: Müellif bu eserinde, İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usulüne dair yazdığı meşhur *Nuhbe*'sini, 422 beyitle manzûm hale getirmiştir.⁸²

13- Muhammet b. Ahmet b. Cârullah el-Yemeni (ö. 1181/1767): Kehhâle, *Mu'cemü 'l-müellifin*'de onun *Nazmu Nuhbeti 'l-fiker fi ilmi 'l-eser* adlı manzûmesinden bahseder.⁸³

14- Muhammed b. İsmail b. Salah Es-San'ânî (ö. 1182/1768) : *Kasabu's-sükker nazmu Nuhbetü 'l-fiker fi mustalahi ehli 'l-eser*. 203 beyitlik manzûmenin mukaddimesinde müellif şöyle der:

وَبَعْدُ فَالْحُجَّةُ فِي عِلْمِ الْأَنْزِ * مُخْتَصِرٌ يَا حَبْدًا مِنْ مُخْتَصِرِ
أَلْفَهَا الْحَافِظُ فِي حَالِ السَّفَرِ * وَهُوَ الشَّهَابُ بْنُ عَلِيٍّ بْنُ حَجَرٍ
طَالَعْتُهَا يَوْمًا مِنْ الْأَيَّامِ * فَاشْتَقْتُ أَنْ أُودِعَهَا نِظَامِي
فَتَمَّ مِنْ بَكْرَةٍ ذَاكَ الْيَوْمِ * إِلَى الْمَسَاءِ عِنْدَ وَفُودِ النُّومِ⁸⁴

15- Abdullah b. Ömer b. Halil el-Yemeni (ö. 1196/1768): Hediyyetü'l-ârifin'in yazarı ondan “*Âbid, Zâhid, Matematik ve Hendese âlimi*” diye bahseder. Hadis usulü'nde İbn Hacer el-Askalânî'nin *Nuhbetü 'l-fiker*'ini manzûmeye çevirdiğini söyler.⁸⁵

16- Osman b. Senet el-Vâili en-Necdi en-Nakşibendi, İbnü Sened (ö. 1242/1826) ve *Behcetü 'n-nazar fi nazmi Nuhbeti 'l-fiker* adlı eseri.⁸⁶

17- Şeyh Ma'rûf en-Nûdhî (ö. 1254/1838) ve *Ikdü 'd-dürer nazmu Nuhbetü 'l-fiker* adlı manzûmesi.⁸⁷

2.3. İbn Dakîkî'l-îd'in *İktirâh*'ı Üzerine Yapılan Manzum Eserler

2.3.1. Zeynüddin el-İrâkî (ö 806/1403) ve Manzûmesi: “*Nazmu 'l-İktirâh*”

İrâkî, bu eserinde, Mısır diyarının meşhur kadısı İbn Dakîkî'l-îd'in (ö. 702/1302) Hadis Usûlü'nde yazdığı *el-İktirâh fi beyâni 'l-istilâh* adlı eserini 427 beyitle manzum hale getirmiştir.

1- يَقُولُ بَعْدَ حَمْدِهِ لِإِيَّاهُ * مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ وَصَحْبِهِ

⁸¹ Muhibbî, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbüddin, *Hulâsatü 'l-eser fi a 'yâni 'l-karni 'l-hâdiye aşar* (by. Dâru Sâdir, ts.), 1/64-65

⁸² Zirikli, *el-A 'lâm*, VI, 264

⁸³ Kehhâle, Ömer b. Rıza, *Mu'cemü 'l-müellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.), 8/845

⁸⁴ San'ânî, Muhammed b. İsmail, *İsbâlu 'l-matar 'alâ Kasabi's-sükker*, thk. Abdulhamit b. Salih (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1426/2006), 165

⁸⁵ Selim Paşa, *Hediyyetü 'l-ârifin*, 1/485

⁸⁶ Selim Paşa, *Hediyyetü 'l-ârifin*, 1/661

⁸⁷ *Fihrisü 'l-hizâneti 't-teymûriyye*, 2/23; Ali Benli, “Nudehi”, DİA, Ek-2, 364-365

- 2- عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأُمْلُ * نَظْمُ كِتَابِ الْإِفْتَرَاخِ يَسْهَلُ
- 3- فَإِنْ يَجِي صَمِيرٌ أَوْ فِعْلٌ وَلَمْ * يُدَكِّرْ لَهُ إِسْمٌ نَحْوُ عَنْهُ وَجَزَمَ
- 4- أَوْ أَطْلُقُ الشَّيْخَ فَمَا مَقْصُودِي * فِي الْكُلِّ إِلَّا ابْنَ دَقِيقِ الْعِيدِ
- 5- وَرَبَّمَا قَدَمْتُ لِمُنَاسَبِهِ * وَرَبَّمَا زِدْتُ لِأَمْرِ نَاسَبِهِ

2.4. Hadis Usulünde Müstakil Olarak Yazılan Manzumeler

2.4.1. İbn Farah el-İşbîlî'nin “*Garâmî Sahih*” Adlı Manzumesi

Şihabuddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ferah b. Ahmed el-Endelüsî el-İşbîlî'nin (ö.699/1300)⁸⁸ hadis usulüne dair yazdığı “Garami Sahih (Sevgim Sahih'tir)” adlı 20 beyitlik manzumesi İslam dünyasında çok meşhur olmuştur. Hakkında 40'tan fazla şerh yazılmıştır. Hadis usulünde yazılan ilk manzum eser olarak tanınan bu manzumede İşbili -hiçbir açıklama yapmadan- *Sahih, Zayıf, Hasen, Mu'dal, Mürsel, Mevkûf, Merfû'* gibi hadis usulü terimlerinin lafızlarını zikrederek, kelime anlamıyla terim anlamı arasında bir alaka kurmaya çalışıp, sevgi ve aşk konulu bir gazel üretmiştir. İlk altı beyti şöyledir:⁸⁹

- 1- غَرَامِي (صَحِيحٌ) وَالرَّجَا فِيكَ (مُقْضَلٌ) * وَخُزْنِي وَدَمْعِي (مُرْسَلٌ) وَ(مُسْلَسَلٌ)
- 2- وَصَبْرِي عَنْكُمْ (يَشْهَدُ) الْعَقْلُ أَنَّهُ * (صَعِيفٌ) وَ(مُزَوَّكٌ) وَذَلِّي أَجْمَلُ
- 3- فَلَا (حَسَنٌ) إِلَّا (سَمَاعٌ) حَدِيثُكُمْ * مُشَافَهَةٌ يُمَلَّى عَلَيَّ فَأَنْقُلُ
- 4- وَأَمْرِي (مَوْقُوفٌ) عَلَيْكَ وَلَيْسَ لِي * عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَيْكَ الْمَعُولُ
- 5- وَلَوْ كَانَ (مَرْفُوعًا) إِلَيْكَ لَكُنْتُ لِي * عَلَى رَحْمٍ عَدَالِي تَرِقُّ وَتَعْدِلُ
- 6- وَعَدْلُ عَذُولِي (مُنْكَرٌ) لَا أَسِغُهُ * وَزُورٌ وَ(تَدْلِيسٌ) يُرَدُّ وَتُهْمَلُ

⁸⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehbî, *Mu'cemu's-şîyûhi'l-kebir*, thk. Muhammed Habib el-Heyle (Taif: Mektebetü's-sıddik, 1408/1988), 1/82; Ebu Mehasin Yusuf b. Tagrî Berdî b. Abdullah ez-Zâhiri el-Hanefî, *en-Nücûmu'z-zâhira fî mülûki Mısır ve'l-Kâhira* (Mısır: Daru'l-Kütub ve Kültür ve İrşâd bakanlığı, ts.), 8/191; Tâcüddin Abdülvehhâb b. Takıyyüddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî v.d. (by. Dâru Hecer, 1413/1992), 8/26; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 7/775; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, 218; Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehbî, *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'yân*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Tunus: Dâru'l-Gurabî'l-İslâmî, 1423/2003 ve Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 52/383.

⁸⁹ Manzûmenin tam metni, tercümesi, anlam derinliği ve şerhleri için bkz. Fehmi Çiçek, *İbn Ferah el-İşbîlî ve Garâmî Sahih Adlı Manzûmesi*, FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, İstanbul, 2019, sayı 14, 355-382

2.4.1.1. *Garami Sahih* Manzumesinin Şerhleri

İslam dünyasında çok meşhur olması, hadis ıstılahlarını tanımlamayıp sadece isimlerini zikretmesi ve birçok kapalı manalar içermesi sebebiyle bu manzume hakkında kırktan fazla şerh yazılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1- *Şerhu kasîdeti İbn Ferah el-işbîlî garâmî sahih*: Şemsüddin Ahmed b. Abdulhâdi el-Makdîsi el-Hanbelî (ö. 744/1344)
- 2- *Şerefü't-tâlib fi esne'l-metâlib*:⁹⁰ Ebü'l-Abbas Ahmed b. Hasen b. Ali el-Kusantîni, İbnü'l-Hatîb, İbnü Kunfûz (ö.810/1408)⁹¹
- 3- *Zevâlû't-terah an manzûmeti İbni Ferah*:⁹² İzzeddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulaziz, İbnü Cemâ'ah el-Kindî el-Hamevî el-Mısırî (ö.819/1417).⁹³
- 4- *Şerhu manzûmeti İbn Ferah*: Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa el-Hanefi (ö.879/1475).⁹⁴
- 5- *el-Behcetü's-seniyye fi halli'l-işârati's-seniyye*:⁹⁵ Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrahim b. Halil et-Tetâi el-Mâlikî (ö.937/1531).⁹⁶
- 6- *Şerhu Garâmî Sahih*: Şemsüddin Ebu Fazl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ed-Delecî el-Osmânî (ö.948/1542).⁹⁷
- 7- *Şerhu manzûmeti İbn Ferah fi ilmi mustalahi'l-hadis*: Yahya b. Abdurrahman el-Karâfi el-Isbehânî (ö.962/1555)
- 8- *Beyânü mâ lil-hadîs min mustalah bi-şerhi Manzûmeti İbni Ferah*: Abdulkâdir b. Ahmed b. Abdulkâdir el-Guneymî el-Ensârî (ö.983/1576).
- 9- *el-Milehu'l-garâmiyye alâ manzûmeti İbn Ferahi'l-lâmiyye*: Muhammed b. Ahmed b. Sâlim es-Sefârîni (ö.1188/1775).
- 10- *eş-Şerhu'l-melîh 'alâ mukaddimeti Garâmî Sahih*: Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir el-Mâlikî el-Ezherî (ö.1232/1817).⁹⁸

⁹⁰ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, 218

⁹¹ İbn Hatîb, Ahmed b. Ali b. Hasen el-Kusantîni, *Şerefü't-tâlib fi esne'l-metâlib*, thk. Dr. Abdulaziz Sağır Duhan (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 20

⁹² Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, 218

⁹³ İbn Cemâ'a, İzzeddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulaziz, *Zevâlû't-terah şerhu manzûmeti İbn Ferah*, thk. Hişam b. Muhammed el-Hasenî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), 85- 95

⁹⁴ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, 218; Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî, *Şerhu manzûmeti İbn Ferah*, thk. Hişam b. Muhammed el-Hasenî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2009), 95-117

⁹⁵ Kutluboğa, *Şerhu manzûmeti İbn Ferah*, 95-117

⁹⁶ *Fihristü'l-hizâneti't-teymûriyye*, 2/9

⁹⁷ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, 218

⁹⁸ Ezherî, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir el-Mâlikî, *eş-Şerhu'l-melîh 'alâ mukaddimeti Garâmî sahih*, thk. Hişam b. Muhammed el-Hasenî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1430/2009), 17- 70

2.4.2. Fîrûzâbâdî ve *el-Mecdü'l-Lügavî* Adlı Manzumesi

Ebû Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed b. İbrahim el-Fîrûzâbâdî'nin (ö.817/1414)⁹⁹ *el-Mecdü'l-lugavi* adlı 35 beyitten oluşan bu manzumesi Yemen civarlarında çok meşhur olmuştur.¹⁰⁰ Veciz ifadeleri, başarılı kafiyeleri ve akademik yönleriyle gayet çekici olan bu manzumenin sahih hadis tanımını da içine alan mukaddimesi şöyledir:

أَحْمَدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَخْدِ * ثُمَّ الصَّلَاةُ لِلَّيِّ أَحْمَدُ
وَالِهَ وَالْأَهْلِ وَوَالِ الْأَصْحَابِ * وَالْتَّابِعِينَ السَّادَةَ
وَبَعْدُ قَالَ الْمُتَنَجِّي إِلَى الْحَرَمِ * مُحَمَّدٌ مَنْ لِلْحَدِيثِ قَدْ خَدَمَ
عِلْمُ الْحَدِيثِ أَشْرَفُ الْعُلُومِ * عِنْدَ ذَوِي الْأَرَاءِ وَالْفُهُومِ
وَهَذِهِ أَرْجُوزَةٌ قَصِيرَةٌ * تَحْوِي عُلُومًا جَمَّةً كَثِيرَةً
فَاحْفَظْ هَذَاكَ اللَّهُ لِلْمَقَالِ * تَحْطَ بِغَايَاتِ ذَوِي الْمَعَالِي
إِنَّ الصَّحِيحَ مَا رَوَاهُ صَابِطٌ * عَدَلٌ إِلَى الْأَفْصَى بِمِثْلِ رَابِطٍ
وَلَا يَكُونُ رَدُّهُ حَبْرٌ وَلَا * شَدَّ وَلَا بَعْلَةً قَدْ عُلِّلَا

2.4.2.1. *El-Mecdü'l-Lügavî* Üzerine Yapılan Çalışmalar

İbn Hazm Yayınevi, 2007 yılında Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel'e (ö. 1197/1782) nisbet ettiği *el-Menhelü'r-revî 'alâ manzûmeti'l-mecdî'l-lugavi* ismi altında bir şerh yayınlamıştır. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris* 'te Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel'in oğlu Abdurrahman'ın eserleri arasında "*el-Menhecü's-sevî hâşiyetü'l-menheli'r-revî*" adlı bir eserinden bahsetmektedir.¹⁰¹

Şenkîti'nin Tal'atü'l-Envar adlı manzumesi (Yaklaşık 300 beyit), Muhammed b. Hüseyin eş-Şümünî'nin Nazmu Nuhbeti'l-Fiker adlı manzumesi, Mecdüddin Muhammed b. Yakup el-Firuzabadi'nin *el-Mecdü'l-lugavi* adlı manzumesi, İbnü'l-Cezerî'nin *el-Hidâye fi ilmi'r-rivâye* adlı manzûmesi

⁹⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. Süyûtî, *Buğyetü'l-vü'ât*, 1/273; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 12/118; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecma'u'l-müesses*, 2/548; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumur* 3/47; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 10/79; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/186; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, 2/280; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/147; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-riyâz fi ahbâri Kâdi İyâz*, thk. Mustafa Sakka (Kahire: Lecnetü't-Te'lif ve't-Tercüme ve'n-Neşr, 1357/1939), 3/48; Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, *Şekâiku'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye* (Beyrut: Daru'l-kitâbi'l-arabi, ts.), 21; Hulusi, Kılıç, "Fîrûzâbâdî", DİA, 13/142-145

¹⁰⁰ Hadis usulünde müstakil olarak yazılan manzumeler içerisinde ilk meşhur olan İbn Ferah el-İşbili'nin Garami Sahih manzumesinden sonra İslam dünyasında şöhret bulan diğer manzumeler şunlardır: 1-Kuzey Afrika'da daha çok meşhur olan Muhammed el-Arbî el-Fâsî'nin (ö. 1052/1642) 53 beyitlik *Turfetü't-taraf fi mustalahi men selef* adlı manzûmesi, Şam'da meşhur olan Ömer b. Muhammed b. Fettüh el-Beykûnî'nin (ö. 1080/1669) 34 beyitlik *Manzûmetü'l-Beykûnî* adlı manzumesi, 3- Yemen civarında meşhur olan Firuzabadi'nin *el-Mecdü'l-lügavi* adlı manzumesi

¹⁰¹ Kettânî, Abdülhay, *Fihrisü'l-fehâris*, 2/698

2.4.3. İbnü'l-Cezerî ve “*el-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*” Adlı Manzûmesi

Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıt döneminde yaşayan Ebu Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf b. el-Cezerî ed-Dimaşkî'nin (ö. 833/1429)¹⁰² bu manzumesi 370 küsur beyitten oluşmaktadır. İbn Hacer'in *en-Nuhbe*'de, Süyûtî'nin *Elfiyye* ve *Tedribü'r-râvi*'de, Beykûnî'nin *Manzûme*'sinde takip ettiği ortak metod; bu müellifler Hadis Usûlü eserlerine ilk önce Sahih, Hasen, Zayıf vs, gibi hadis çeşitlerini zikrederek başlamıştır. İbnü'l-Cezerî ise, eserine ilk önce, hadis talebesinin âdâbı, hadislerin yazımı ve zabtı, işitilen hadislerle amel etmek, “tahammül ve edâ” yolları, mânâ ile rivayet, rivayeti makbûl ve merdûd olan râviler, ta'dîl ve cerh lafızları vs, gibi konuları işler, daha sonra hadislerin (sahih, hasen, zayıf) çeşitlerine geçer.

- 1- يَقُولُ راجي عَفْو ربه رؤوف ... مُحَمَّد ابْن الجزرى السَّلف
- 2- الْحَمْد لله على هدايته ... إِلَى حَدِيثِ الْمُصْطَفَى وسنته
- 3- صلى عَلَيْهِ رَبَّنَا وسلمنا ... وزاده هِدَايَةَ وسَلَاما
- 4- وَبعد، أَن خير شئ يقتفا ... بعد الْقُرْآن حَدِيثِ الْمُصْطَفَا
- 5- يَحْمِلُهُ عُدُول كل خلف ... عَمَّن مضى من خلف وَسلف
- 6- هَاك في علومه مُقَدِّمَةٌ ... يكون لاصطلاحهم مفهومة
- 7- رتبتها أحسن مَا يرتب ... وزدتها فَوَائِد تستعذب

- 1- Raûf Rabbisinin afvını dileyen Muhammed b. el-Cezerî es-Selefi diyor ki
- 2- (Bizi) Hz. Mustafa'nın hadislerine ve sünnetine ulaştırdığı için Allah'a hamdolsun
- 3- Rabbimiz onun (Mustafa'nın) üzerine salât ve selâm etti. Onun hidayetini ve esenliğini arttırdı.
- 4- Bundan sonra: İzi takip edilecek en hayırlı şey, Kur'an'dan sonra, Mustafa'nın hadisleridir.
- 5- Onun hadisini, her sonraki dönemde gelen adâlet sahibi kimseler, kendilerinden önce gelen (Selef) adalet sahibi kimselerden alıp nakleder
- 6- İşte sana, hadis ilimlerinde bir mukaddime. Hadis ıstılahlarını açıklayıp izah etsin diye.

¹⁰² Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, Ebu Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf b. el-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâtî'l-kurrâ* (by. Mektebetü İbn Teymiyye, 1351/1932), 2/247; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 9/255 – 260; İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses*, 3/222- 230; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, 549; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zehab*, 9/298; Abdulhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 1/304; Ebu'l-Meâlî Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. el-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, thk. Seyyid Kûsrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 2/116; Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebu Âiş Abdülmün'im İbrahim (by. Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 1421/2001), 58-59; Altıkulaç, Tayyar, “İbnü'l-Cezerî”, DİA, 20/ 551-557

7-Hadis ilimlerini, tertip edilebilecek en güzel sırayla düzenledim. Ona, tatlılığı aranan faydalar ilave ettim.

2.4.3.1. İbnü'l-Cezerî'nin Manzumesi Üzerine Yapılan Şerhler

İbnü'l-Cezerî'nin manzûmesi üzerine yapılan şerhlerden bazıları şunlardır:

- 1- *el-Gâye fi şerhi'l-Hidâye fi ilmi'r-rivâye*: Şemsüddin es-Sehâvî (ö. 902/1496) tarafından yapılan bu şerh, manzûme üzerinde yapılan şerhlerin arasında en kapsamlı ve en muteber olanıdır.
- 2- *Şerhu'l-Hidâye fi ilmi'r-rivâye*: Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa (ö. 879/1474). Sehâvî *ed-Dav'u'l-lâmi'* adlı eserinde Kâsım b. Kutluboğa'nın tercümesini verirken onun İbnü'l-Cezerî'nin manzûmesini iki cilt halinde şerh ettiğini söyler.¹⁰³ Ayrıca Süyûtî, *el-Müncem fi'l-mu'cem* adlı eserinde, hocaları arasında zikrettiği Kasım b. Kutluboğa'nın biyografisini verirken, onun İbnü'l-Cezerî'nin manzûmesini şerh ettiğini beyan eder.¹⁰⁴
- 3- *Şerhu mukaddimeti'l-Hidâye fi ilmi'r-rivâye*: Ebu Cûd Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahim el-Ensârî el-Halîlî (ö. 902/1496)¹⁰⁵.
- 4- *Menâhicü'l-Hidâye li me'âlimi'r-rivâye*: Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulmelik el-Kastallânî (ö. 923/1517).
- 5- *el-Înâye fi şerhi'l-Hidâye ilâ 'ulûmi'r-rivâye*: Takiyyüddin Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman el-Hisnî (ö. 963/1555).
- 6- *Teshîlü'd-dirâye fi şerhi'l-Hidâye fi ilmi'r-rivâye*: Ahmed b. Ali el-Gazzî (ö. 1179/1765). Medine'de Melik Abdülaziz kütüphanesinde Arif Hikmet bölümünde 290 / 24/ 231 kayıt numarası ile mahduttur.¹⁰⁶
- 7- *Şerhu mukaddimeti'l-mustalah*: İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ahmed b. Muhammed b. Muhammed (ö. 850/1446) tarafından yapılan bu şerhi, İbnü'l-Gazzî *Divânü'l-İslâm* adlı eserinde zikretmiştir.¹⁰⁷

2.4.4. İbn Nâsirüddin ve Manzûmesi: *Ukûdü'd-Dürer*:

“İbn Nâsirüddin” lakabıyla tanınan Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Mücâhid el-Kaysî el-Hamevî ed-Dimaşkî'nin (ö. 842/1438)¹⁰⁸ bu eseri, muhteva ve üslup itibarıyla İşbili'nin Garami Sahih adlı manzumesiyle hemen hemen aynıdır. İşbilî manzûmesine “Garâmî Sahîh” ibaresi ile başlar. İbn Nâsirüddin de “Vecdî Sahîh” ibaresiyle başlar. Her ikisinin de

¹⁰³ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 6/186.

¹⁰⁴ Celalüddin es-Süyûtî, *el-Müncem fi'l-mu'cem*, thk. İbrahim Bâcis Abdulmecid (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1415/1995), 167

¹⁰⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/301

¹⁰⁶ *Fihristü mahtûtâtî'l-hadîsi's-şerîf ve 'ulûmih* (Medine: Melik Abdülaziz Kütüphanesi, ts.), 139

¹⁰⁷ Gazzî, Şemsüddin, *Divânü'l-İslâm*, 2/116.

¹⁰⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz. Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, 2/676; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 8/102-105; İbn Hacer el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mietî's-sâmîne*, thk. Muhammed Abdülmüid Dâni (Hindistan: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1392/1972), 5/514; Abdulkâdir b. Muhammed en-Nu'aymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 32; Sibî İbnü'l-Acemi, *Künûzü'z-zehab fi târihi Haleb* (Halep: Daru'l-kalem, 1417/1997), 1/29; Takiyyüddin İbn Fehd, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Lahzu'l-elhâz bi zeyli Tabakati'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998), 206-209; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/198; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/237; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 1/72; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/984, 1910, 1953; Yaşar Kandemir, “İbn Nâsirüddin”, DİA, 20/226-229

anlamı aynıdır: “Aşkım (veya sevgim) Sahih’tir. İşbilî, *وَصَبْرِي عَنْكُمْ يَشْهَدُ الْعَقْلُ*, “Size karşı sabrım ... zayıftır” der. İbn Nâsırüddin de hemen hemen aynı ibareyi kullanarak *عَزَّ أَذْنَاهُ ضَعِيفٌ عَنْكُمْ وَالصَّبْرُ عَنْكُمْ* der. İşbilî’nin manzûmesi 20 beyittir. İbn Nâsırüddin’in bu manzûmesi de 20 beyittir.

- 1- وَجَدِي صَحِيحٌ بِكُمْ وَالْحَسَنُ قَوَاهُ * وَالصَّبْرُ عَنْكُمْ ضَعِيفٌ عَزَّ أَذْنَاهُ
- 2- وَطَرُحُ دَمْعِي بِوَضْعِ الصَّدِّ مُرْسَلَةٌ * مُسْلَسَلٌ غَيْرُ مَقْطُوعٍ بِمَجْرَاهُ
- 3- قَدْ مَدَّ مَقْلُوبُهُ مِنْ جُرْحٍ مُقْلَبَةٍ * وَشَدَّ تَغْدِيلُ مَنْ بِالْكَفِّ نَادَاهُ
- 4- دَمْعِي مَعَ الْعَيْنِ حُزْنًا صَارَ مُؤْتَلِفًا * فِيهَا اخْتِلَافٌ كَرَاهَا قَلَّ مَسْرَاهُ
- 5- وَالْقَلْبُ مُتَّفِقٌ بِالْوَجْدِ مَعَ فِكْرِ * لَوْ فُرِقَتْ فِي الْوَرَى عَادُوا بِشُكْوَاهُ

2.4.5. Tilimsânî ve Manzûmesi: “*Mu’limü’t-Tüllâb*”

Ebü’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Zekrî et-Tilimsânî el-Mâlikî’nin (ö. 899/1493)¹⁰⁹ *Mu’limü’t-tüllâb mâ li’l-ehâdisi mine’l-elkâb* adlı manzumesi 169 beyitten oluşmaktadır. Müellif mukaddimeden sonra “hadis ilmini, “hadis” kelimesini, senedi, metn’i ve sünneti tanımlar. Daha sonra “sahih, hasen, zayıf” gibi hadis çeşitlerine geçer. En sonunda nâsih, mensûh, musahhaf, muhtelef terimlerini beyan ederek bir hâtımeyle manzûmesini bitirir. Özellikle Kuzey Afrika’da şöhret bulan bu manzûme, şu beyitlerle başlar:

يقول بعد الحمد ثم الشكر
عبد الله أحمد بن زكري
ثم صلاة الله والسلام
على الرسول سيد الأنام
والله وصحبه الكرام
الناقلين طرق الأحكام
أردت نظم لقب الحديث
بشرحه للكهل والحديث
في رجز مختصر بديع
أو ما يوازيه من السريع
سميته بمعلم الطلاب
ما للأحاديث من الألقاب

2.4.5.1. Tilimsani’nin Manzumesi Üzerine Yapılan Şerhler:

- 1- *Şerhu manzûmeti İbn Zekrî*: Ebu Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Hirrişî el-Mâlikî el-Mağribî (ö. 1120/1708). Mağrib’te, el-Hizânetü’l-

¹⁰⁹ Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbnü’l-Kâdi, Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî, *Dürretü’l-hicâl fi esmâi’r-ricâl*, thk. Dr. Muhammed el-Ahmedi Ebu Nur (Kahire: Dâru’t-Türâs, 1390/1971), 1/90; İbn Mahluf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Sâlim Mahlûf, *Şeceretü’n-nûri’z-zekiyye fi tabakâti’l-mâlikiyye* (Lübnan: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1423/2003), 1/386; Ahmet Özel, “İbn Zekrî et-Tilimsânî”, DİA, 20/460; Ebu’l-Abbas Ahmed Baba b. Ahmed b. Fakih Hacı Ahmed et-Tekrûrî es-Sûdânî, *Neylû’l-ibtihâc bi tatrîzi’d-dîbâc* (Trablus: Dâru’l-Kütüb, ts.), 129; Âdil Nüveyhid, *Mu’cemü’l-müfessirîn*, 1/72; Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, 2/103

Haseniyye kütüphanesi 5336 kayıt numarası ile mahdud olan bu eseri, İbn Mahlûf *Şeceretü'n-nûri 'z-zekiyye fî tabakâti'l-mâlikiyye*'de¹¹⁰, Abdulhayy el-Kettânî *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât*'ta,¹¹¹ Murâdî *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni'sâniye aşar*'da¹¹² “İbn Zekrî'nin manzûm eserini şerhetmiştir” ibaresiyle zikreder.

- 2- *Şerhu nazmi'bni Zekrî fî ıstılâhi'l-hadîs*: Abdussamed b. et-Tihâmî b. el-Medîni b. Ali el-Fâsî (ö. 1352/1933). Muasır yazarlardan Zeki Muhammed Mücahid, 3 cilt halinde kaleme aldığı *el-A'lâmü's-şarkıyye fî'l-mieti'r-râbiati aşara el-hicriyye* adlı eserinde Abdussamed el-Fâsî'nin *Manzûmetü'bni Zekrî*'yi şerh ettiğini bildirmektedir.¹¹³

2.4.6. Muhammed el-Fâsî'nin (ö.1052/1642) “*Turfetü't-Taraf*” Adlı Eseri

Ebu Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî (ö.1052/1642), kaynaklarda *et-Turfe fî nazmi elkâbi'l-hadîs* ismi ile de geçen bu manzûm eserde Hadis Usûlü ıstılahlarını 53 beyit ile manzum hale getirmiştir. Daha çok Kuzey Afrika ülkelerinde meşhur olan bu manzumenin mukaddimesi ve sahih hadis tarifi şöyledir:¹¹⁴

خَمْدًا	لِمَنْ	نَزَلَ	أَحْسَنَ	الْحَدِيثُ	*	وَصَلَوَاتُهُ	تَسْحُحُ	وَلَا	تَرِثُ
على	الرسول	المصطفى	و	اله	*	وصحبه	وناقلي		أقواله
وقد	أشار	بعض	أعيان	الوري	*	بنظم	ألقاب	الحديث	دررا
فما	ألوت	في	ابتدار	ما	قصد	*	جهد	مقل	جاد بالذي وجد
مقتصرًا	فيه	على	الألقاب	*	والله	أستهدي	إلى	الصواب	
المتن	ما	روي	قولاً	ونقل	*	والسند	الذي	له	به وصل
ثم	الصحيح	عندهم	ما	اتصلا	*	ينقل	عدل	صبطه	قد كملأ
إلى	النهاية	بلا	تعلي	*	ولا	شذوذ	فأعن	بالتحصيل	

2.4.6.1. Fâsî'nin “*Turfetü't-Taraf*” Manzûmesi Üzerine Yazılan Şerhler

¹¹⁰ İbn Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri 'z-zekiyye*, 1/486

¹¹¹ Abdulhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehârisi*, 1/343

¹¹² Murâdî, *Silkü'd-dürer*, 3/206

¹¹³ Zeki Muhammed Mücahid, *el-A'lâmü's-şarkıyye fî'l-mieti'r-râbiati aşara el-hicriyye*, (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1994), 1/332

¹¹⁴ Manzumenin tam metni ve Beykuniye manzumesi ile mukayesesi için bkz. Fehmi Çiçek, Hadis Usulü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usulü Çalışması, Doktora tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 183-188

Abdülhay Kettânî'nin Fihrisü'l-fehâris'te bu manzûme için "*Fas'ta daima kullanılan bir eser. Fas ehli onun üzerine birçok hâşiyeler yazdı*" dediği Turfetü'l-taraf hakkında yapılan şerhlerden bazıları şunlardır:

- 1- *Şerhu't-turfe fi nazmi elkâbi'l-hadîs*: Bu şerhin sahibi, müellif ile aynı aileden olan Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdulkâdir b. Ali b. Yusuf el-Fâsî'dir (ö. 1116/1704).
- 2- *Şerhu't-turfe fi istılâhi'l-hadîs*: Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdullâh b. Muhammed el-Hudaykî (ö. 1189/1775). Zirikî el-A'lâm'da, Sûsî Sûs el-Âlime'de, Kettânî Fihrisü'l-Fehâris'te, bu eserden bahsetmiştir.
- 3- *Ta'liku't-tehaf 'alâ manzûmeti turfeti't-taraf*: Muasır müelliflerden Ahmet b. Seyyidî Muhammed eş-Şînkîti tarafından kaleme alınmıştır.

2.4.7. El-Beykûnî ve "Manzûmetü'l-Beykûnî" Adlı Eseri

Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığımız müellifin tam ismi Ömer (veya Tâhâ) b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî eş-Şâfi'î'dir (Ö. 1080/1669)¹¹⁵. Toplam 34 beyitten oluşan bu eser, hadis usulünü özetlemesi, terimleri açık ve anlaşılır ibarelerle nazmetmesi, akıcı ve tatlı üslubu, kolay ezberlenmesi vs, gibi yönleriyle medreselerde ve çeşitli ilim merkezlerinde hadis ilimlerine yeni başlayan talebelere ilk okutulacak kitap olarak seçilmiştir. Bu nedenle, hakkında çok sayıda şerh ve tahkik yapılmış, sayısız talebe tarafından ezberlenmiş, hala daha gerek orta öğretimde, gerekse lisans döneminde hadis usulü kitabı olarak okutulmaya devam etmiştir. Otuz dört beyitten oluşan el-Manzûmetü'l-Beykûniyye'de sırasıyla şu ıstılahlar ele alınmıştır: 1. sahîh, 2. hasen, 3. zayıf, 4. merfû', 5. maktû', 6. musned, 7. muttasıl, 8. muselsel, 9. azîz, 10. meşhûr, 11. mu'an'an, 12. mubhem, 13. âlî isnad, 14. nâzil isnad, 15. mevkûf, 16. mursel, 17. garîb, 18. munkatî', 19. mu'dal, 20. mudelles (tedlîsu'l-isnad, tedlîsu's-şuyûh), 21. şaz, 22. maktûb, 23. ferd, 24. muallel, 25. muzdarib, 26. mudrec, 27. mudebbec, 28. muttafik ve mufterik, 29. mu'telif ve muhtelif, 30. munker, 31. metruk, 32. mevzu. Manzûmenin ilk 6 beyti şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم

- 1 - أبدأ بالحمد مُصَلِّياً عَلَى... مُحَمَّدٍ خَيْرِ نَبِيِّ أَرْسَلَا
- 2 - وَذِي مِنْ أَقْسَامِ الْحَدِيثِ عِدَّةٍ... وَكُلُّ وَاحِدٍ أَتَى وَحْدَهُ
- 3 - أَوْهَا "الصَّحِيحُ" وَهُوَ مَا اتَّصَلَ... إِسْنَادُهُ وَلَمْ يُشَدَّ أَوْ يُعَلَّ
- 4 - يَرْوِيهِ عَدْلٌ ضَابِطٌ عَنْ مِثْلِهِ... مُعْتَمَدٌ فِي ضَبْطِهِ وَنَقْلِهِ
- 5 - وَ"الْحَسَنُ" الْمَعْرُوفُ طُرُقاً وَعَدَتْ... رِجَالُهُ لَا كَالصَّحِيحِ اشْتَهَرَتْ
- 6 - وَكُلُّ مَا عَنْ رَتْبَةِ الْحَسَنِ قَصْرٌ... فَهُوَ "الضَّعِيفُ" وَهُوَ أَقْسَاماً كَثُرَ

¹¹⁵ Zirikî, *el-A'lâm*, 5/65

2.4.7.1. Beykuniye Manzumesi Üzerine Yapılan Şerhler

İslam dünyasında büyük bir şöhrete sahip olan Manzûmetü'l-Beykûnî hakkında birçok şerh, tekmile ve hâşiye yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı matbû, bir kısmı da basılmayı bekleyen mahtût eserler arasındadır. Matbu şerhlerden bazıları şunlardır:

- 1- *Fethu'l-kâdiri'l-mugîs bi şerhi Manzûmeti'l-Beykûnî fî ilmi'l-hadîs*: Abdulkâdir b. Muhammed Celâleddin b. Şemseddin el-Mahallî (ö. 1065/1654)
- 2- *Telkîhu'l-fiker bi şerhi manzûmeti'l-eser*: Şihabüddin Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed Mekki el-Hüseyni el-Hamevî (ö. 1098/1686)
- 3- *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*: Ebu Abdullah Muhammed b. Abdalbâki b. Yusuf ez-Zürkânî (ö. 1122/1710)¹¹⁶.
- 4- *Safvetü'l-mülâh bi şerhi Manzûmeti'l-Beykûnî fî fenni'l-müstalah*: Şihabüddin Muhammed b. Muhamed ed-Dimyâtî (ö. 1140/1727)
- 5- *El-kalâidi'l-anberiyye 'ale'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*: Osman b. Mekki et-Tevzerî ez-Zübeydî (ö. 1330/1911)
- 6- *Ed-dürerü'l-behiyye fî şerhi'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*: Muhammed Bedruddin b. Yusuf b. Bedreddin el-Hasenî ed-Dimeşkî (ö. 1354/1935)
- 7- *Tühfetü'l-ahbâb li'l-müsterşidîne mine't-tülâb*: Davud b. Süleyman b. Muhammed et-Tekrîti (ö. 1360/1941).
- 8- *En-nühbetü'l-nebhâniyye şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*: Muhammed b. Halife b. Hamd en-Nebhânî et-Tâi el-Mekki el-Mâlikî (ö. 1369/1949).
- 9- *Et-Tekrîrâtü's-seniyye fî halli elfâzı'l-manzûmeti'l-beykûniyye*: Hasen Muhammed el-Meşşât (ö. 1399/1978)
- 10- *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs*: Abdullah Siracüddin (ö. 1422/2001). Şam'ın meşhur alimlerinden olan Şeyh Abdullah Siracüddin'in yaptığı bu şerh, muasır şerhler içinde en muteber şerhlerden birisi sayılır.¹¹⁷

2.4.8. Muhammed el-Besyûnî'nin (1310/1892) “Urcûze Fî ‘Ulûmi'l-Hadîs” Adlı Manzûmesi

Toplam 131 beyitten oluşan bu manzumede, müellifin hadis ıstılahlarını sıralamasına bakılırsa, manzumenin Nuhbetü'l-fiker üzerine yazılan bir eser olduğu gözükmemektedir.

الحمد	الله	الذي	قَدْ	جَعَلَا	*	أَهْلَ	الحدِيثِ	صفوةً	مِنْ	الملا
ثم	الصلاة	والسلام	دائما	*	على	رسول	الله	أسمى	مِنْ	سما
والله	وصحبه	وكل	مَنْ	*	تبعهم	في	نَحَجِ	مَنْهَجِ	السُّنَنِ	
وبعد،	ذِي	منظومة	لطيفة	*	قسمت	فيها	السُّنَّةُ	الشريفة		
أعني	المضاف	لِلنَّبِيِّ	قَوْلَا	*	كَذَاكَ	تَقْرِيراً	أَتَى	وَفِعَلَا		

¹¹⁶ *Fihrisü mektebeti't-teymûriyye* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1947), 2/ 85

¹¹⁷ Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs* (Halep: Dâru'l-Fellâh, ts.), 12

وما إِنْ تَمَى لَوْ صَفِّهِ وَخَلَقَهُ * كَكَوْنِهِ فِي الْحُسْنِ أَسْمَى خَلَقَهُ¹¹⁸

Besyûnî bu mukaddimededen sonra mütevâtir hadisi nazmeder. Aralarında yalan üzerine anlaşma imkanı aklen mümkün olmayan bir topluluğun rivayetini mütevâtir kabul eder. Mesela “*Kim benim üzerime kasden bir yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine girsin*” hadis-i şerifinin her tabakada yaklaşık 200 râvinin rivayet ettiğini bildirir:

فالمُتَوَاتِرُ: الَّذِي قَدْ نَقَلَ * جَمَعَ وَفَاقَ بَيْنَهُمْ لَنْ يُعْقَلَ
نَحْوُ حَدِيثٍ: مِنْ عَلَى كَذِبًا * فَإِنَّهُ لَمُتَيْنِ انْتِسَبَا

3. TÜRKÇE MANZUM HADİS USULÜ ÇALIŞMALARI

İlk dönemden günümüze gelinceye kadar İslam dünyasında Hadis Usulü alanında yazılan Arapça kaynak eserleri iki ana grupta toplamamız mümkündür:

1- Mensur eserler.

2- Manzum eserler.

Arapça yazılan mensur eserlerin sayısı oldukça fazladır. Makalemizin kapsamı dışında kaldığı için bu eserlere değinmedik. Arapça manzum eserleri -ulaşabildiğimiz kadarıyla- bu makalemizde tanıtmaya çalıştık. Araştırmamız esnasında ilginç bir hususiyetle karşılaştık. Cumhuriyet dönemi hadis usulü çalışmalarını incelediğimizde, maalesef Türkiye’de yapılan hadis usulü çalışmalarının (hemen) hepsinin mensur eserler olduğunu gördük. 2020 senesinde Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinde tamamladığımız “*Hadis Usulü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usulü Çalışması*” adlı doktora tezimizden önce, doktora seviyesinde Arapça manzum hadis usulü eserlerini inceleyen bir çalışma tespit edemedik. Ayrıca hadis usulünü 80 beyitle kaleme aldığımız *el-Manzumetü’l-Fehmiyye* adlı Türkçe manzumemiz, 7 + 7 = 14’lü hece ölçüsü, zengin kafiyeleri, çekici üslubu ve akademik yapısıyla, Cumhuriyet tarihinde bir ilktir. *El-Manzûmetü’l-Fehmiyye*’nin mukaddimesi şöyle başlar:

1- Rahmân ve Rahîm Allah, ismi ile başlarım,
‘Îyâz ederim O’na, şeytanları taşlarım.

2- Her övgü Allah’adır, nimetler hep O’ndandır,
Âlemlerin Rabbidir, her noksandan Sübhan’dır.

3- Salât ve selâm olsun, Hâtemü’l-Enbiyâ’ya,
Muhammed Mustafâ’ya, Reîsu’l-Evliyâ’ya.

4- O’na uyan azîzdür, elbet, iki cihanda,
Emin olur her şerden, her zaman, her mekanda.

¹¹⁸ www.alukah.net, erişim tarihi 02.09.2020

5- Severiz, O'nu gören, bütün sahabeleri,
Hürmetle selamlarız, seçkin talebeleri.

6- Geldi Ahmed'e Arş'tan, bir ilim ve hidâyet,
Dirilip hayat buldu, şu ölü beşeriyet.

7- Nebvî ilim bir nûr, bir ay, bütün çağlara,
Su ve Hikmet getirdi, kuru, çorak bağlara.

8- Taşıldılar öteye, çöle inen bu nuru,
Korur Sünnet, akıl, can; mal, îmân ve onuru.

9- Hayata gâye verir, Ahmed'e inen ilim,
Yön, şeref alır ondan, akıl, sanat ve bilim.

10- Nebvî ilimde, ne zulüm vardır, ne de şer,
Noksansız alır hakkını, her kul, her nev'i beşer.

11- Kivâmı tam, tadı tam, tek bir fazlası zulüm,
Getirir bir eksiği, dar ağacında ölüm.¹¹⁹

2020 yılında kaleme alınan el-Manzumetü'l-Fehmiyye, Cumhuriyet dönemi hadis usulü çalışmalarına farklı bir boyut getirmekle kalmamış, bu alanda yeni bir çılgır açmıştır. El-Manzumetü'l-Fehmiyye'den sonra 2021 yılında Osman Aydın Manzum Hadis Usulü eserini yazmıştır. Eser 176 sayfadan oluşup Kitabı yayınevi tarafından basılmıştır.¹²⁰

Ohinli Şeyh Alaaddin'in (v. 1949) kaleme aldığı hadis usulüne dair manzumesini Cumhuriyet dönemi hadis usulü manzumeleri kapsamına dahil etsek bile -Arapça yazıldığı için- Türkçe manzumeler kapsamına almamız mümkün değildir. Ayrıca Şeyh Alaaddin'in bu manzumesini müstakil bir manzume olarak ta değerlendirmemiz mümkün gözükmemektedir. Zira Beykuniyye manzumesinin biraz farklı kelimelerle yeniden kaleme alınmış şeklidir.¹²¹

SONUÇ

Hadis usulü ilminin gayesi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen bir sözün sahih (doğru) olanını sakim (yanlış) olanından ayırt etmektir. Dünya tarihinde hiçbir ümmete nasip olmayan böyle bir ilim, İslam ümmetinin medar-ı iftiharıdır. "Ey iman edenler! Size bir fasık haber getirdiği zaman (doğruluğunu) araştırın" (Hüccurat: 6) ayeti kerimesinin nazil olmasından itibaren Müslümanlar bu alanda çok önemli çalışmalar yaptılar. İlk üç asırda diğer ilimlerle münderiç olan Hadis usulü,

¹¹⁹ Manzumenin tamamı ve tafsilatı için bkz. Fehmi Çiçek, *Hadis Usulü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usulü Çalışması* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 202-303; Fehmi Çiçek, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Usulü Çalışmalarına Farklı Bir Bakış: El-Manzumetü'l-Fehmiyye". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6 / 11 (Haziran 2020): 145-198

¹²⁰ Osman Aydın, *Manzum Hadis Usulu*, (İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2024), 1-177

¹²¹ Mehmet Bilen, "Ohinli Şeyh Alaaddin ve Hadis Usulüne Dair Manzumesi", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 37 (2012), 87-107.

Râmezhürmüzi ile müstakil bir disiplin haline geldi. Hâkim en-Nisaburi, Hatip el-Bağdadi, İbn Salah, İbn Hacer, Süyuti gibi alimlerle çok zenginleşti.

Hicri yedinci asırda İbn Farah el-İşbili'nin yirmi beyitlik *Garamî Sahih* adlı manzumesi çok meşhur olmuş ve hadis usulü artık şiir diliyle yazılmaya başlanmıştır. Daha sonra bin beyte varan *Elfiye*'ler kaleme alınmıştır. Hadis usulünde tespit edip üzerinde çalıştığımız *Elfiye*'ler şunlardır: Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Hüveyyî'nin *Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl* adlı *Elfiye*'si, Zeynüddin el-İraki'nin *et-Tebîsıra ve't-tezkira fi 'ulûmi'l-hadîs*, Ebu Osman Sa'd b. Ebu Ca'fer Ahmed b. Liyûn et-Tüçîbî'nin *el-Hülâsa*, Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî'nin *el-Mevridü'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa*, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî'nin *Nazmu'd-dürer fi ilmi'l-eser* ve Muhammed Murtaza ez-Zebîdî'nin *Elfiyyetü's-sened* adlı elfiyeleridir.

Araştırmamızda Elfiyelerin haricinde 500 beyte varan çok sayıda manzumeler tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Şenkîti'nin *Tal'atü'l-Envar* adlı manzumesi, Muhammed b. Hüseyin eş-Şümunnî'nin *Nazmu Nuhbeti'l-Fiker*, Mecdüddin Muhammed b. Yakup el-Firuzabadi'nin *el-Mecdü'l-lugavi*, İbnü'l-Cezerî'nin *el-Hidâye fi ilmi'r-rivâye*, İbn Nâsirüddin'in *Ukûdü'd-dürer*, Ahmed b. Muhammed b. Zekri et-Tilimsani'nin *Mu'limü't-tüllâb*, Muhammed el-Fâsî'nin *Turfetü't-taraf* adlı manzumesi, İbn Fettûh el-Beykûnî'nin *el-Manzumetü'l-Beykûniye* adlı manzumeleri ve diğerleri.

Türkiyede hadis usulü alanında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin (hemen) hepsi mensur hadis usulü kitapları hakkındadır. Manzum hadis usulü kitapları hakkında doktora seviyesinde bir çalışma, Fehmi Çiçek'in FSM Vakıf Üniversitesinde (2020) tamamladığı "*Hadis Usulü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usulü Çalışması*" adlı doktora tezinden önce bir çalışma tespit edilememiştir. Buradan hareketle bu alanın (Manzum Hadis Usulü Çalışmaları) diğer araştırmacılar için çok bâkir ve münbit bir alan olduğu sonucuna varılmıştır.

7 + 7 = 14'lü hece ölçüsü, zengin kafiyeleri ve akademik muhtevasıyla 80 beyitte kaleme aldığımız *el-Manzumetü'l-Fehmiye* adlı Türkçe hadis usulü manzumemiz, Cumhuriyet döneminde bir ilk olması hasebiyle büyük önem arz etmektedir. Bu manzumemizin hadis usulü eğitim ve öğretiminde kolaylık sağlaması ve daha güzellerinin yazılmasına vesile olması ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Ahmet Muhtar Abdulhamid Ömer, *Mu'cemü'l-lügati'l-arabiyyeti'l-mu'âsıra* (by. Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008)
- Alevi, Ebu Mevâhib Abdülhafız b. Hasen, *Nazmu mustalahi'l-hadîs* (Fas: el-Matba'atü'l-Mevleviyye, 1321/1903)
- Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Cezerî", DİA
- Aybakan, Bilal, "Şâfiî", DİA
- Aydemir, Abdullah, "Ebü'l-Âliye", DİA
- Aydın, Osman, *Manzum Hadis Usulu*, (İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2024)
- Baytar, Abdurrezzak b. Hasan b. İbrahim, *Hilyetü'l-beşer fî târîhi'l-karni's-sâlisi aşar* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1413/1993)
- Benli, Ali, "Nudehî", DİA
- Bilen, Mehmet, "Ohinli Şeyh Alaaddin ve Hadis Usulüne Dair Manzumesi", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 37 (2012)
- Brocellman, *Târîhu'l-edebi'l-arabî*, thk. Abdülhalim Neccâr, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.)
- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Dimaşk: Daru İbn Kesir, 1414/1993)
- Ceberti, Abdurrahman b. Hasan, *Târîhu acâibi'l-âsâr fî't-terâcimi ve'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.)
- Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekir es-Süyûtî, *Elfîyye*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (by. Mektebetü'l-İlmiyye, ts.)
- Çelik, Abdullah, *Hadis Usulü İlminin Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk Üç Asır)* (İstanbul: Divan Yayınları, 2022)
- Çiçek, Fehmi, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Usulü Çalışmalarına Farklı Bir Bakış: El-Manzumetü'l-Fehmiyye". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6 / 11 (Haziran 2020)
- Çiçek, Fehmi, *İbn Ferah el-İşbîlî ve Garâmî Sahih Adlı Manzûmesi*, FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, İstanbul, 2019, sayı 14,
- Çiçek, Fehmi, *Hadis Usulü Literatüründe Manzumeler ve Türkçe Manzum Hadis Usulü Çalışması* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020)
- Davudi, Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.)
- Durmuş, İsmail, "Zebîdî", DİA
- Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Mu'cemu's-şuyûhi'l-Kebîr*, thk. Muhammed Habib el-Heyle (Taif: Mektebetü's-Sıddîk, 1408/1988)
- Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekir es-Süyûtî, *Elfîyye fî ilmi'l-hadîs*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-ilmiyye, ts.)
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vü'ât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Sayda: Mektebetü'l-Asriyye, ts.)
- el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-arabiyyi'l-islâmiyyi'l-mahtût*, el- Hadisü'n-Nebevî (Amman: Müessesetü Âli Beyt, 1406/1986)
- Etyûbî Muhammed b. Şeyh Ali b. Adem, *İs'âfu zevi'l-vatar bi şerhi nazmi'd-dürer*, (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1436/2014)
- Ezherî, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir el-Mâlikî, *eş-Şerhu'l-melîh 'alâ mukaddimeti Garâmî sahih*, thk. Hişam b. Muhammed el-Hasenî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1430/2009)

- Fasi, Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali, *Zeylû't-takyîd fî ruvâtî's-sünen ve'l-esânîd*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990)
Fihrisü mahtûtâtî'l-hadîsi's-şerîf ve 'ulûmih (Medine: Melik Abdülaziz Kütüphanesi, ts.)
Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Mustalahu'l-hadis, 1947)
- Gazzi, Ebu'l-Meâlî Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. el-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, thk. Seyyid Kûsrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990)
 Göksoy, İsmail Hakkı, "Mahfuz b. Abdullah et-Termesî", DİA
 Hamude, Tâhir Süleyman, *Celâlüddîn es-Süyûtî 'asruhû ve hayâtühû* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1410/1989)
 Hasan, Muhammed Ali, *el-Menâr fî 'ulûmî'l-kur'an* (Beyrut: Müessesetü Risâle, 1421/1999)
 Hatiboğlu, İbrahim, "Râmhürmüzî", DİA
 Huveyni, Ebu İshâk, *Neslû'n-nibâl fî terâcümi'r-ricâl*, thk. Ebu Amr Ahmed b. Atıyye (Mısır: Dâru ibn Abbas, 1433/2001)
 Hüveyyi, Muhammed b. Ahmed b. Halil, *Aksa'l-emel ve's-sûl fî ilmi hadîsi'r-rasûl*, thk. Nevaf Abbas Habib el-Münâvir (Kuveyt: Külliyyetü'd-Dirâsâtî'l-Ulyâ, 1437/2015)
 İbn Fehd, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Fehd, *Lahzu'l-elhâz bi zeyli tabakâtî'l-huffâz* (Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1989)
 İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürrerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mietî's-sâmine*, thk. Muhammed Abdülmü'd Dân (Hindistan: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1392/1972)
 İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecme'u'l-müesses li'l-mu'cemi'l-müfehres*, thk Dr. Yusuf Abdurrahman El-Mera'slı (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1413/1992)
 İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü'l-gumur bi ebnâi'l-umur*, thk. Hasen Habeşî (Mısır: el-Meclisü'l-A'lî li's-Şu'ûnî'l-İslâmiyye, 1389/1969)
 İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Raf'u'l-İsr an kudâti Mısır*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1418/1998)
 İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tadvîhi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Nureddin İtır (Dimaşk: Matbaatu's-sabah, 1421/2001)
 İbn Hatîb, Ahmed b. Ali b. Hasen el-Kusantîni, *Şerefü't-tâlib fî esne'l-metâlib*, thk. Dr. Abdülaziz Sağır Duhan (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003)
 İbn Hibban, Ebu Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed, *es-Sahîh*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998)
 İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dimaşkî, *Tabakâtü's-şâfiyyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim ve Muhammed Zeynuhum (by. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1413/1992)
 İbn Mahluf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Sâlim, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâtî'l-mâlikiyye* (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2003)
 İbnü Abdi'l-ber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulber, *Câmi'u beyâni'l-ilim ve fazlih*, thk. Ebu'l-eşbâl ez-Züheyrî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1414/1994)
 İbnü'l-Cezerî, Ebu Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf b. el-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâtî'l-kurrâ* (by. Mektebetü İbn Teymiyye, 1351/1932)
 İbnü'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed b. el-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhârî men zeheb*, thk. Mahmut el-Arnâût (Dimaşk, Dâru İbn Kesir, 1406/1986),
 İbnü'l-Kâdî, Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî, *Dürrerü'l-hicâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Dr. Muhammed el-Ahmedi Ebu Nur (Kahire: Dâru't-Türâs, 1390/1971)
 İsmail Paşa b. Muhammed Emin, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn* (İstanbul: Matbaatü'l-Behiyye, 1370/1951)
 Kandemir, M. Yaşar, "Saîd b. Müseyyeb", DİA

- Kandemir, M. Yaşar, “Tirmizi”, DİA
 Kandemir, M. Yaşar, “İbn Nasırüddin”, DİA
 Kandemir, Yaşar, “İrâkî, Zeynüddin”, DİA
 Kandemir, Yaşar, “Mukaddimetü’bni’s-salah”, DİA
 Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Süllemü’l-vüsûl ilâ tabakâtî’l-fuhûl*, thk. Mahmud Abdulkadir el-Arnâut (İstanbul, İRCİCA, 1431/2010)
 Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Keşfü’z-zunûn Keşfü’z-zunûn an esâmi’l-kütübi ve’l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü’l-Müsennâ, 1359/1941)
 Kaytudi, İdris b. el-Mâhî, *Mu’cemü’l-matbûâtî’l-mağribiyye* (Sela: 1408/1988)
 Kehhâle, Ömer b. Rıza, *Mu’cemü’l-müellifin* (Beyrut: Mektebetü’l-Müsennâ, ts.)
 Kettani, Muhammed Abdulhayy b. Abdulkerim, *Fihrisü’l-fehâris ve’l-esbât ve mu’cemü’l-me’âcim ve’l-meşihât*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1402/1982)
 Kılıç, Hulusi, “Fîrûzâbâdî”, DİA
 Kınnevcî, Ebu’t-Tîb Muhammed Sıddık Han, *et-Tâcü’l-mükellel min cevâhiri meâsiri’t-tirâzi’l-âhar ve’l-evvel* (Katar: Vezâratü’l-evkâf, 1428/2006)
 Kınnevcî, Muhammed Sıddık Han b. Hasen b. Ali, *Ebcedü’l-ulûm* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002)
 Kutluboğa, Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî, *Şerhu manzûmeti İbn Ferah*, thk. Hişam b. Muhammed el-Hasenî (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1431/2009)
 Makrizî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdulkadir, *Dürerü’l-’ukûdi’l-ferîde fî terâcimi’l-a’yânî’l-müfide*, thk. Dr. Mahmud Celîlî (Beyrut: Daru’l-Garbi’l-İslâmî, 1422/2002)
 Makrizî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir, *es-Sülûk li ma’rifeti düveli’l-mülûk*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/1997)
 Mısıri, Abdulfettâh b. Seyyid Acemî, *Hidâyetü’l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi’l-Bârî* (Medine: Mektebetü Taybe, ts.)
 Mısıri, Ebu Erkam Muhammed b. Rızk b. Abdunnâsir, *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn* (Suudi Arabistan: Dâru ibnû’l-Cevzî, Doktora Tezi, 1426/2004)
 Muhibbî, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbüddin, *Hülâsatü’l-eser fî a’yânî’l-karnî’l-hâdiye aşar* (by. Dâru Sâdır, ts.)
 Murâdî, Muhammed Halil, *Silkü’d-dürer fî a’yânî’l-karnî’s-sâni aşar* (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye ve Daru İbn Hazm, 1408/1988)
 Mücahid, Zeki Muhammed, *el-A’lâmü’ş-şarkıyye fî’l-mieti’r-râbiati aşara el-hicriyye*, (Beyrut: Daru’l-Garbi’l-İslâmî, 1414/1994)
 Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Müsneidü’s-sahîhu’l-muhtasar bi nakli’l-adli ani’l-adli ilâ rasûlillah*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, ts.)
 Nuaymi, Abdulkâdir b. Muhammed, *ed-Dâris fî târihi’l-medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410/1990)
 Nüveyhid, Adil, *Mu’cemü’l-müfessirin* (Beyrut, Müessesetü Nüveyhid, 1409/1988)
 Özel, Ahmed, “Kettânî, Muhammed b. Cafer”, DİA
 Özel, Ahmet, “İbn Zekrî et-Tilimsânî”, DİA
 Özel, Ahmet, “Mâlik b. Enes”, DİA
 Özel, Ahmet, “Şümünî”, DİA
 San’ânî, Muhammed b. İsmail, *İsbâlu’l-matar ‘alâ Kasabî’s-sükker*, thk. Abdulhamit b. Salih (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1426/2006)
 Sehavi, Ebü’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Gâye fî şerhi’l-Hidâye fî ilmi’r-rivâye*, thk. Ebu Âiş Abdülmün’im İbrahim (by. Mektebetü Evlâdi’s-Şeyh li’t-Türâs, 1421/2001)
 Sehâvî, Ebü’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman *Fethu’l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti’l-hadis*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü’s-Sünne, 1424/2003)

- Sehavi, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut, Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.)
- Sehâvi, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercümeti şeyhi'l-islâm İbni Hacer*, thk. İbrahim Bâcis Abulmecit (Beyrut: Dâru ibn hazm, 1419/1999),
- Selim Paşa, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin* (İstanbul: Matba'atü'l-Behiyye, 1951)
- Sibai, Mustafa, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî'i'l-islâmi* (Riyad: Dâru'l-Verrâk, 1419/1997)
- Sibt İbnü'l-Acemi, *Künûzü'z-zeheb fi târihi Haleb* (Halep: Daru'l-kalem, 1417/1997)
- Sifil, Ebu Bekir, "İbn Ferah", DİA
- Siracuddin, Abdullah, *Şerhu'l-manzûmeti'l-beykûniyye fi mustalahi'l-hadîs*, (Halep: Dâru'l-Fellah, ts.)
- Sübki, Tâciüddin Abdülvehhâb b. Takıyyüddin, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî v.d. (by. Dâru Hecer, 1413/1992)
- Süyuti, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-Bahru'llezî zehar fi şerhi Elfiyyeti'l-eser*, thk. Ebu Enes Üneys b. Ahmed b. Tâhir el-Endenûsî (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, ts.)
- Süyuti, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Buğyetü'l-vü'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Sayda: Mektebetü'l-Asriyye, ts.)
- Süyuti, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Esrârü tertîbi'l-Kur'an* (by. Dâru'l-Fazîle, ts.)
- Süyuti, Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekir, *el-Fânîd fi halâvati'l-esânîd*, thk. Remzi Sa'deddin Dimaşkıyye (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1420/1998)
- Süyuti, Celalüddin Abdurrahman b. Ebu Bekir, *Nazmu'l-ıkyân fi a'yâni'l-a'yân*, thk. Philipp Hattî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.)
- Süyuti, Celalüddin, *el-Müncem fi'l-mu'cem*, thk. İbrahim Bâcis Abdulmecid (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1415/1995)
- Süyûtî, *Tabakatü'l-huffâz* (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1982)
- Şafîi, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Müsned* (Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1980)
- Şâkir Mahmud Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtühû ve dirâse fi menhecihi fi kitabihî el-İsâbe* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1417/1997)
- Şenkîti, Ahmed b. el-Emin, *el-Vasît fi terâcimi üdebâi's-Şenkât* (Mısır: eş-Şeriketü'd-Devliyye li't-Tibâ'ah, 1422/2002)
- Şenkîti, Abdullah b. İbrahim, *Tal'atu'l-envâr fi ilmi âsâri'n-nebiyyi'l-muhtar*, thk. Muhammed Şâyib Şerif (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2010)
- Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini min ba'di'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.)
- Tağri Berdi, Ebu Mehasin Yusuf b. Tağri Berdî b. Abdullah ez-Zâhiri el-Hanefî, *en-Nücûmu'z-zâhira fi mülûki Mısır ve'l-Kâhira* (Mısır: Daru'l-Kütub ve Kültür ve İrşâd bakanlığı, ts.)
- Tağri Berdi, Ebu Mehâsin Yusuf b. Tağri Berdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Amme li'l-Kütüb), ts.)
- Takıyyüddin İbn Fehd, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Lahzu'l-elhâz bi zeyli Tabakati'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998)
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, *Şekâiku'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye* (Beyrut: Daru'l-kitâbi'l-arabi, ts.)
- Tayalisi, Ebû Dâvûd, Süleyman b. Davud b. Cârûd, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Turkî (Mısır, Daru Hecr, 1419/1999)

Tekruri, Ebu'l-Abbas Ahmed Baba b. Ahmed b. Fakih Hacı Ahmed et-Tekrûrî es-Sûdânî, *Neylû'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc* (Trablus: Dâru'l-Kütüb, ts.)

Tilimsani, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Ezhâru'r-riyâz fî ahhâri Kâdi İyâz*, thk. Mustafa Sakka (Kahire: Lecnetü't-Te'lif ve't-Tercüme ve'n-Neşr, 1357/1939)

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizi, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1998)

Turan, Abdulbaki, "Elfiyye", DİA

Uleymi, Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman, *el-Ünsü'l-celîl bi târihi'l-Kudsi ve'l-Halil*, thk. Adnan Yunus Abdülmecid (Amman: Mektebetü Dendîs, ts.)

Ulu, Arif. "ÖNCELERİ İSNADDAN SORMAZLARDI. ' RİVÂYETİNİN SENEDİ ÜZERİNE BİR İNCELEME". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Aralık 2011)

Zehebi, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Mu'cemu's-şüuyûhi'l-kebîr*, thk. Muhammed Habib el-Heyle (Taif: Mektebetü's-sıddîk, 1408/1988)

Zehebi, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'yân*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Tunus: Dâru'l-Gurabi'l-İslâmî, 1423/2003 ve Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006)

Zirikli, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed, *el-A'lâm* (by. Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1422/2002)